

МОНГОЛ УЛСЫН ЭДИЙН ЗАСАГ, САНХҮҮГИЙН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ХЯМРАЛЫН ШАЛТГААН, НӨЛӨӨЛӨЛ, ДАВАН ТУУЛАХ АРГА ЗАМ

*Ц. Норовдондог - Судалгааны багийн ахлагч,
Макро эдийн засгийн судалгааны багийн судлаачид*

СУДАЛГААНЫ СЭДВИЙН АГУУЛГА

Нэг. Монгол улсын эдийн засаг санхүүгийн хямралын гадаад орчны нөлөө (Тойм мэдээлэл)

- 1.1 Дэлхийн эдийн засаг санхүүгийн хямралын уг сурвалж, учир шалтгаан, үйл явц, өрнөл, цаашдын хандлага
- 1.2 Эдийн засаг, санхүүгийн хямралыг даван туулах талаар бусад орнуудын авч хэрэгжүүлж буй арга хэмжээ, үр дүн
- 1.3 Дэлхийн эдийн засаг, санхүүгийн хямралын Монгол улсад үзүүлж буй нөлөөлөл
- 1.4 Дэлхийн эдийн засаг, санхүүгийн хямралын сургамж
- 1.5 Санхүүгийн хямралын асуудлаархи зарим олон улсын байгууллагын зөвлөмж

Хоёр. Монгол улсын эдийн засаг, санхүүгийн дотоод орчин, төлөв байдал, цаашдын хандлага (лавлагаа, мэдээлэл)

- 1.1 Макро эдийн засгийн үндсэн үзүүлэлтүүд, эдийн засгийн ерөнхий төлөв байдал
- 1.2 Төрийн санхүү, төсвийн орлого, зарлагын байдал
- 1.3 Гадаад худалдааны төлбөрийн тэнцэл, Засгийн газрын өрийн байдал
- 1.4 Төрийн мөнгөний бодлогын хэрэгжилт, банк санхүүгийн системийн өнөөгийн байдал, авсан арга хэмжээ үр дүн
- 1.5 Үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбарын өнөөгийн байдал, бараа таваарын үнийн өсөлтийн шинжилгээ, инфляцийг бууруулах талаар Төв банкнаас авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээ, үр дүн
- 1.6 Валютын зах зээлийн өнөөгийн байдал, төгрөгийн ханшийг тогтворжуулах талаар
- 1.7 Санхүүгийн хямралтай холбогдуулан төр засгаас авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээ, үр дүн

Гурав. Дэлхийн эдийн засаг, санхүүгийн хямралын Монгол улсад үзүүлэх нөлөөллийг багасгах, хямралыг даван туулах чиглэлээр төр засгаас баримтлах бодлого, хэрэгжүүлж болохуйц арга хэмжээний санал, ЗӨВЛӨМЖ

- 1.1 Макро эдийн засгийг тогтворжуулах, эдийн засгийн бүтцийг сайжруулах чиглэлээр
- 1.2 Төрийн санхүү, төсвийн удирдлагыг боловсронгуй болгох чиглэлээр
- 1.3 Төрийн мөнгөний бодлого, банкны системийн үйл ажиллагааг сайжруулах чиглэлээр
- 1.4 Санхүүгийн зах зээлийг төлөвшүүлэн хөгжүүлэх, санхүүгийн зах зээлийн шинэлэг хэрэгслүүдийг ашиглан хөрөнгө төвлөрүүлэх чиглэлээр
- 1.5 Гадаад худалдааны төлбөрийн тэнцлийг сайжруулах, валютын зах зээлийг тогтворжуулах, улсын алтны болон валютын нөөцийг нэмэгдүүлэх чиглэлээр
- 1.6 Хэрэглээний үнэ, инфляцийг бууруулах чиглэлээр
- 1.7 Нийгмийн эмзэг бүлгийг хамгаалах чиглэлээр
- 1.8 Гадаад харилцааг эдийн засагжуулах, олон улсын банк санхүүгийн байгууллагуудтай хамтран ажиллах чиглэлээр

Ашигласан материалын жагсаалт



Жич:

- УИХ-ын Тамгын газрын СШОНХ төв нь шинэ тутам байгуулагдан үйл ажиллагаа явуулж эхэлж байгаа учраас судалгаанд шаардагдах мэдээлэл, нарийвчилсан судалгааны статистик тоо баримтуудыг олж цуглуулахад цаг хугацааны хувьд хүндрэлтэй байлаа.
- Судалгаанд Үндэсний Статистикийн хороо, Монгол банк, Сангийн Яам болон бусад холбогдох байгууллагуудын 2008 оны статистикийн тайлан, мөн 2009 оны 01 сарын 22 - 23 -ны өдрүүдэд МАХН -ын Удирдах зөвлөлөөс санаачлан Төрийн ордонд зохион байгуулсан “Дэлхийн санхүү, эдийн засгийн хямрал ба Монгол Улс” сэдэвт зөвлөлдөх уулзалтын яцад хэлэлцүүлсэн илтгэлүүд, хэвлэл мэдээлэлийн эх сурвалжууд, эрдэмтэн судлаачдын санал дүгнэлтүүд, олон улсын байгууллагуудын зөвлөмжийг тусгасан болно.

Нэг. **Монгол улсын эдийн засаг, санхүүгийн хямралын гадаад орчны нөлөө** (Тойм мэдээлэл)

1.1 Дэлхийн эдийн засаг санхүүгийн хямралын уг сурвалж, учир шалтгаан, үйл явц, өрнөл, цаашдын хандлага

2007 оны намраас АНУ-ын орон сууцны барьцаат зах зээлийн хямралаас үүдэлтэй санхүүгийн хямрал бүх дэлхийг хамарлаа. 1995-2000 онуудад АНУ жилд дунджаар 180-190 тэрбум ам.долларын орон сууцны барьцаат зээл гаргадаг байсан бол 2000-2007 онуудад 500 тэрбум хүртэл өсгөсөн нь зах зээл дээр орон сууцны илүүдлийг бий болгосон. Үүний уршгаар, зах зээл дээр орон сууцны үнэ 1-1.5 жилийн дотор 25-30% унаснаас хямрал эхэлсэн гэж үзэж байна. Зээлийн баталгаа болж байсан орон сууцны бодит үнэ зах зээлийн үнэлгээнээс ихээхэн доогуур болж, үнийн хиймэл хөөс үүссэн байжээ.

АНУ-ын ипотекийн зах зээл дээр сүүлийн жилүүдэд зээлийг орон сууцны бүтэн үнэнд нь тулгаж хавтгайруулан өгдөг практиктай болсон, орон сууцны баталгаатай үнэт цаасыг зуучлан борлуулагчид ашиг олохын тулд ухуулга сурталчилгаа хийх замаар орон сууцны баталгаатай үнэт цаасны үнэ ханшийг өсгөх, санхүүгийн мэдээллээ ил тод тайлагнах, мэдээлэх журам хангалтгүй, эрсдэлийн менежмент сул байсан ба хөрөнгийн үнэлгээний компаниуд ч үүнд тодорхой хэмжээгээр хариуцлагагүй хандаж байсан байна. Мөн иргэдийн зүгээс банк санхүүгийн байгууллагууддаа ихээхэн итгэл өгч байжээ. Гэтэл олон зуун тэрбум ам долларын хөрөнгөтэй гэгдэж байсан банк санхүүгийн томоохон компаниуд дампуурч, үүнийг дагаад эдийн засгийн бодит салбарын хямрал үргэлжилж байна. Ялангуяа эрдэс түүхий эд үйлдвэрлэгч, экспортлогч компаниудад энэхүү хямрал хүндээр тусч байгаа ба 2008 оны 9-р сараас эхлэн АНУ-ын болон бусад орнуудын хөрөнгийн зах зээл дээр үнэт цаасны үнэ огцом унаж эхэлсэн одоо ч үргэлжилж байна. Үүнээс үүдэн дэлхийн эдийн засгийн өсөлт удааширч, хямрал дэлхийн улс орнуудад харилцан нөлөөлж улам бүр глобал шинжтэй болж байна.

Дэлхийн зах зээл дээр эрдэс, түүхий эд, бүтээгдэхүүний үнэ ихээхэн хэмжээгээр буурах боллоо. Газрын тос, зэсийн үнэ сүүлийн жилүүдэд байгаагүйгээр унаж, хүнсний бүтээгдэхүүний үнэ буурав. Инфляцид нөлөөлдөг гол бараа бүтээгдэхүүний үнэ дэлхийн эдийн засгийн удаашралтаас шалтгаалан тодорхой хэмжээгээр буурч байгаа ч зарим улс орнуудын хувьд инфляцийн түвшин харьцангуй өндөр хэвээр байна. Судалгаанаас үзэхэд, энэхүү хямралд дэлхийн хөгжингүй улс орнуудын 3-4 % нь өртөөд байгаа ба үлдсэн 1-4 % нь гол төлөв буурай хөгжилтэй, эсвэл хөгжиж буй орнууд байна. Хямралд өртсөн орнуудын нийтлэг шинж нь өндөр хөгжсөн, санхүү эдийн засгийн болон гадаад харилцаа сайтай, олон улсын худалдааг идэвхтэй өрнүүлдэг орнууд байна.

Манай орны хувьд бусад орнуудын нэгэн адилаар энэхүү хямралд татагдан орсон ба

хямрал манай оронд шууд болон шууд бус замаар нөлөөлж байна. Глобаль шинжтэй энэ хямрал нь аль хир гүнзгийрэх, дэлхийн эдийн засгийн зогсонги байдал хэзээ арилахыг таамаглаж хэлэхэд хэцүү байна.

1.2. Дэлхийн эдийн засаг, санхүүгийн хямралын Монгол улсад үзүүлж буй нөлөөлөл

- Монголын экспортын бүтээгдэхүүний (зэс, жонш г.м) дэлхийн зах зээлийн үнэ унаж байгаа нь манай эдийн засагт тааламжгүй нөлөө үзүүлж төсвийн бүрдүүлэлт хомсдох, хөрөнгө оруулалт багасах нөхцөлийг бий болгож байна.
- Төгрөгийн худалдан авах чадвар буурч, гадаад валюттай харьцах ханш унаж, гадаадаас орж ирэх валютын урсгал багасч байна
- Импортоор орж ирэх барааны үнэ нэмэгдсэнээс болж борлуулалт нь багасах, хүн амын бараа үйлчилгээний худалдан авах чадвар буурах, хэрэглээ хумигдах хандлага гарлаа. Энэ нь худалдааны бизнест сөргөөр нөлөөлж байна.
- Мөнгөний хатуу бодлого явуулсанаас арилжааны банкууд зээл олгохоо больж, урьд олгосон зээлийн эргэж төлөгдөх магадлал нь багассан, мөнгөний хомсдол бий болж эдийн засгийн бодит салбарт царцанги байдал үүсч орон тооны цомхотгол хийх болсоноор ажилгүйдэл өсч, ядуурал улам гүнзгийрэх шинжтэй боллоо.
- Одоогоор мэдрэгдэж буй зүйл бол манай дотоодын зах зээлд эдийн засгийн 30 гаруй хувийг эзэлдэг ноолуур, арьс шир зэрэг малын гаралтай түүхий эдийн үнэ 4-8% буурлаа. Энэ хэмжээгээр малчдын орлого буурч, худалдан авах чадвар нь доройтож байна
- Зэсийн үнэ дэлхийн зах зээл дээр бараг 3 дахин буурсан, түүнчлэн нүүрс, төмөр, цайр, жонш зэрэг манай экспортын бүтээгдэхүүний үнэ огцом буурч, ашиг орлого нь багасч байна.
- Манай улсын гадаад худалдааны болон төлбөрийн балансад хүндрэл учирч байна. Үүний зарим хэсгийг нефть бүтээгдэхүүний үнийн бууралтаар нөхөх боловч манай нийт экспортын барааны үнийн бууралтын зөрүүгээр алдагдалтай байхаар байна.

2008 оны 11-р сарын 15, 16 -ны өдрүүдэд Вашингтонд болсон тэргүүлэх 20 орны дээд хэмжээний уулзалтаас гаргасан тунхаглалд өнөөгийн хямрал хөгжиж буй орнууд, ялангуяа эмзэг эдийн засагтай орнуудад илүү нөлөө үзүүлнэ гэж дүгнээд ОУВС, Дэлхийн банк зэрэг олон улсын болон бүс нутгийн хөгжлийн банк санхүүгийн байгууллагууд, донор орнууд, тэдгээрийн хөгжлийн сан, байгууллагуудын зүгээс олгох хөрөнгө, хүчин чармайлтыг нэмэгдүүлэхийг уриалжээ. Мөн НҮБ-ийн 2002 оны Мексикийн Монтеррегийн хөгжлийг санхүүжүүлэх бага хурлын шийдвэр чухал ач холбогдолтой хэвээр байгааг тэмдэглэж, НҮБ-ийн индэрээс баталсан Мянганы хөгжлийн Зорилтуудыг хэрэгжүүлэхэд туслах амлалтуудаа хэрэгжүүлэхийг хөгжингүй орнуудад сануулсан байна.

1.3 Эдийн засаг, санхүүгийн хямралыг даван туулах талаар бусад орнуудын авч хэрэгжүүлж буй арга хэмжээ, үр дүн

Улс орнуудын хямралыг даван туулах чиглэлээр хэрэгжүүлж буй бодлого, арга хэмжээ нь мөнгө хийгээд банкинд итгэх итгэлийг бэхжүүлэх, санхүүгийн зах зээлийг тогтворжуулах, иргэдийн хадгаламжийг эрсдэлээс хамгаалах, улс хоорондын харилцан итгэлцэл, хамтын ажиллагааг гүнзгийрүүлэх, эдийн засгийг дэмжихэд чиглэгдэж байна. Байдал нэгэнт хяналтаас гарч болзошгүй болсон 2008 оны 9 сараас АНУ, Британи зэрэг орнууд банк санхүүгийнхээ системийг аврахад зориулан олон зуун тэрбум доллар зарцуулах арга хэмжээ авч хэрэгжүүлж эхлээд байна. Мөн дэлхийн хөгжингүй орнууд, Их долоогийн орнууд (АНУ, Япон, Герман, Франц, Англи, Канад, Итали)-ын төр засгийн тэргүүн, банк санхүүгийн удирдлагууд өнгөрсөн оны 9, 10 сард уулзаж хямралыг зогсоох талаар олныг

тайвшруулсан арга хэмжээ авч эхэлсэн

Мөн нөлөө бүхий 20 орны тэргүүнүүд ОУВС, Дэлхийн банк, НҮБ, Европын холбоотой хамтран 2008 оны 11 сарын 16,17 нд дээд хэмжээний уулзалт хийж хямралас гарах, цаашид хэрхэн сэргийлэх талаар тунхаглал гаргасан байна. Явц байдлыг 2009 оны 1-р улиралд авч хэлэлцэхээр болжээ. Эдийн засгийн хямралыг даван туулах талаар дэлхийн улс орнуудын авч хэрэгжүүлж байгаа арга хэмжээний эхний хэсэг нь зээлийн хямралыг зогсоож, банкны системг аварч, итгэлийг бэхжүүлэхэд чиглэгдэж байна.

Британийн авсан багц арга хэмжээ бусдад үлгэр, загвар болж байгаа тул түүний 5 багц гол агуулгыг дурьдвал:

- ЗГ-ын хөрөнгийн багцаас томоохон 8 банкинд дэмжлэг үзүүлэхээр тогтож, цаашид томоохон бизнес үйл ажиллагаа явуулдаг аль ч банк хамрагдаж болохыг зөвшөөрсөн
- ЗГ нь 50 хүртэл тэрбум фунт стерлингийн хөрөнгө оруулалтыг арилжааны банкинд хийх, ингэхдээ тухайн банкуудын хувьцааг худалдаж авах замаар бодитой хөрөнгө оруулалт хийсэн
- Хадгаламж эзэмшигчдийн мөнгөний төрийн баталгааг 50,0 хүртэл мянган фунт болгон нэмэгдүүлсэн. Герман зэрэг орнууд иргэдийн хадгаламжиндаа бүхэлд нь баталгаа гаргахаа амлаж байна
- 250 тэрбум фунтийг богино болон дунд хугацаатай зээлийн баталгаа гаргаж, банкуудын өрийг санхүүжүүлэхэд туслах амлалт өгсөн
- Тусгай нөхцөлтэйгээр арилжааны банкуудын үнэт цаасыг Засгийн газрын бондоор солиход зориулж 100 ба түүнээс дээш тэрбум фунтийг бэлэн байлгах аар амалсан

Дэлхийн улс орнуудын дараагийн шатанд авч хэрэгжүүлж буй арга хэмжээ нь эдийн засгийг хөхүүлэн дэмжихэд чиглэгдэж байна.

- Дэлхийн зээлийн хямрал нь эдийн засгийн хямралд хүргэж байгаа тул эдийн засгийн өсөлтийн уналтыг саармагжуулах, зогсоох үүднээс Өрнөдийн орнуудын ихэнх нь зээлийн суурь хүү хийгээд валютын ханшийг бууруулах арга хэмжээ авч эхэллээ.
- Дээрхи арга хэмжээнүүд хүссэн үр дүнд хүргэхгүй байгаа тул дотоод үйлдвэрлэл, хэрэглээг дэмжсэн бодлогыг ихэнх орнууд авч эхэллээ. Тухайн орны эдийн засагт голлох нөлөөтэй салбар, томоохон үйлдвэрлэгчиддээ олон зуун тэрбум ам.доллар зарцуулах амлалт өгч хэрэгжүүлж эхлээд байна.
- Зарим орнууд татварын хувь хэмжээг бууруулах, татварын хөнгөлөлт үзүүлэх арга хэмжээ ч авч байна

ОУВС-аас хийсэн дэлхийн эдийн засагт голлох үүрэгтэй орнуудын хөгжлийн өсөлтийн прогнозоос харахад АНУ, Еврогийн бүсийн орнууд, Британи, Хятад, ОХУ, Энэтхэг зэрэг ихэнх орнуудад эдийн засгийн өсөлт буурах хандлагатай байна. Тухайлбал, хөрш 2 орон Хятадын үзүүлэлт 0.5%-иар, ОХУ-1.8%-иар тус тус буурах хандлагатай байна. /Дэлхийн зарим улс орны хямралын үед авч байгаа арга хэмжээг хавсралт 2-оор үзүүлэв/

1.4. Дэлхийн эдийн засаг, санхүүгийн хямралын сургамж

- Эдийн засаг нийгмийн амьдралд чухал нөлөөтэй банк санхүүгийн байгууллагуудыг дампууруулах нь ихээхэн холын үр дагавартай болохыг энэ удаагийн хямрал харуулж байна
- Зээлийн баталгаанд голчлон хэрэглэгддэг үл хөдлөх хөрөнгийн хувьцааны үнэ бодит өртгөөс ихээхэн доогуур болж хөрөнгө оруулагчдыг алдагдалд оруулж байна.
- Жижиг улс гүрэн өөрийн гадаад валютын нөөц, чадавхиас хэтэрсэн банкны зээл,

ялангуяа арилжааны зээл авах нь улс орныг сүйрүүлж болох талтайг хямралд өртсөн зарим орны жишээ харуулж байна. Эдийн засаг, санхүүгийн байдал хүндрэх үед гадаадын банк, хувийн хөрөнгө оруулагчид тухайн орноос хөрөнгөө татаж эхлэх нь олонтой. Ийм байдал Азийн санхүүгийн хямралын үед ихээхэн ажиглагдаж байжээ.

- Малын гаралтай түүхий эдийг худалдан авагч ганцхан зах зээлтэй манай орны хувьд байдал хүндээр тусч буйд нухацтай дүгнэлт хийх шаардлагатай боллоо. Түүхий эд боловсруулах дотоодын үйлдвэрлэл байхгүй, гуравдагч зах зээлд борлуулах боломжгүй үед түүхий эдийг эдийн засгийн үр ашигтай эргэлтэнд оруулах арга замыг олохыг шаардсан нэгэн сургамж болж байна.
- Зах зээлийн эдийн засгийн мөчлөгт циклийн хүнд үед түүхий эдийн үнэ унадаг, оргил үед өсдөг гэдгийг бодолцож үнийн савалгаанд өртөхгүй байх арга хэмжээ авах, ингэхдээ гадаад, дотоод нөхцөл, хүчин зүйлийг бодолцох шаардлага байна. Ганцхан уул уурхайн салбарт найдлага тавьж, бусад салбар секторыг орхигдуулж болохгүйг энэ нь харуулж байна.
- Эдийн засгийн хүндрэлийн үед ажлаас халах, ажлын байрыг цомхотгох шаардлага зайлшгүй гардаг ба энэ нь тухайн үйлдвэрлэлийг дампуурахаас сэргийлэх нэг арга хэмжээ гэдгийг нийгэм ойлгож хүлээж авах бэлтгэлтэй байх ёстойг сануулж байна. Иймээс ажилгүйдлийн тэтгэмж, даатгалын тогтолцоог эргэн харахыг сануулж байна.
- Төрөөс банкуудыг дэмжих талаар авч буй арга хэмжээ нь эцсийн дүндээ татвар төлөгчид, харилцагчдынх нь төлөө авч буй арга хэмжээ гэдгийг ойлгуулж, ингэхдээ алдаа гаргасан бүх хүмүүст хариуцлага тооцох хариуцлагын тогтолцоог сайжруулах хэрэгтэйг сургамж харуулж байна.

1.5. Санхүүгийн хямралын асуудлаархи зарим Олон улсын байгууллагын санал, зөвлөмж

2009 оны О1 –р сард төрийн ордонд болсон семинар дээр Дэлхийн банкны Суурин төлөөлөгч Аршид Саед, ОУВС-гийн Суурин төлөөлөгч Бёнг Гюн Жанг нар тавьсан илтгэлдээ дараахь санал, зөвлөмжийг хэлсэн болно.

Дэлхийн банкны зүгээс

Хөрөнгө оруулалтын таатай орчин бий болгоход анхаарах. Энэ хүрээнд:

- Өсөлтөнд саад болж буй саад тотгорыг арилгаснаар эдийн засгийн өсөлтийг хангаж, өсөлтийн эх сурвалжийг төрөлжүүлэх
- Боловсрол ба хүний нөөцөд хийх хөрөнгө оруулалтыг дэмжих
- Дэд бүтцийг сайжруулах
- Санхүүгийн тогтолцоог шинэчлэх
- Одоо ажиллаж буй үйлдвэрлэл дэх инновацийг дэмжих
- Хууль эрх зүйн орчин болон төрийн үйлчилгээг сайжруулах

Ядуу болон эмзэг бүлгийн иргэдийг хамгаалах шаардлагатай. Энэ хүрээнд:

- Эмзэг байдлаас ядуу иргэдийг хамгаалах
- Эв нэгдэлтэй нийгмийн төлөө нийгмийн нэгдэл нягтралыг бий болгох

Дэлхийн Банк цаашдаа

- Нийгмийн халамжийн хөтөлбөрийн чанарыг сайжруулах
- Өсөлтийн дүн шинжилгээ
- Худалдааг хөнгөвчлөх ажлын хөтөлбөр

- Банкуудад санхүүгийн салбарын дэмжлэг үзүүлэх
- ОУВС-гийн хөтөлбөрийг дэмжин оролцох
- Бүтцийн өөрчлөлт болон өөрчлөлт хийх чадавхид дэмжлэг үзүүлэхэд бэлэн гэжээ.

Олон улсын валютын сан

- Дэлхийн олон орны банк гаднаас маш их хэмжээний зээл татаад дотооддоо тэр хэмжээгээр зээл олгосноос маш их хүнд байдалд байна. Харин Монголын арилжааны банкууд гаднаас зээлийн хараат болоогүй нь сайн хэрэг. Гэхдээ сүүлийн жилүүдэд маш их зээл олгосон нь одоо хүндрэлд оруулж байна. Зээл харилцах хадгаламжийн хэмжээ 2004 онд 90%, 2007 онд 100%, 2008 онд 140 % болж өссөн. Нийт зээл, харилцах хадгаламж 140 % -иас давсан нь зээл олгох боломжийг хаасан.
- Өнөөдөр дэлхийн зах зээл дээр зэсийн үнэ бага хэвээр байна. Цаашид энэ түвшинд байна гэж үзвэл Монгол улс төсвийн тодотголоо даруй хийх хэрэгтэй.
- Эдийн засаг хүндхэн байгаа үед Засгийн газар, УИХ донор байгууллагуудаас зээл, тусламж авах хэрэгтэй. Үүний тулд дараах зүйлийг анхаарах хэрэгтэй байна. Үүнд:
 1. Засгийн газар, УИХ, дотоодынхоо нөхцөл байдлыг засах хэрэгтэй. Өсөлт байсан үед хуримтлал бий болгоогүй зардлын талдаа илүү анхаарсан нь өнөөдөр хүндрэл бий болгож байна.
 2. Нийгмийн халамжийг тооцоо судалгаагүй хавтгайруулсан бодлого барьсан нь нөөц бүрдүүлэхэд сөргөөр нөлөөлсөн
 3. Төсвийн үрэлгэн зардлаа хэт их нэмэгдүүлсэн.

ОУВС цаашид Монгол улсын Засгийн газартай хамтран ажиллахад бодлогын хувьд дараах нөхцөлийг тавина.

- Эдийн засгийн буй болгосон тэнцвэрт бус байдлыг арилгах
- Эдийн засгийг урт хугацаанд тогтвортой хөгжүүлэх бодлого явуулахыг шаардана гэжээ.

Хоёр. Монгол улсын эдийн засаг, санхүүгийн дотоод орчин, төлөв байдал, цаашдын хандлага

2.1 Макро эдийн засгийн үндсэн үзүүлэлтүүд, эдийн засгийн ерөнхий төлөв, байдал

Өнөөдөр Монгол улсын санхүү, эдийн засаг хүндхэн байдалд орж 2008 онд эдийн засгийн өсөлт саарч /ДНБ-ний өсөлт 10.1% байхаар төлөвлөснөөс 8.9 орчим хувь болж буурч 6% байхаар ногдож байхаар тооцож байсан инфляци 22.1% болон өсч 2007 онтой харьцуулахад 28.0% болсон нь сүүлийн 10 жилд байгаагүй өндөр үзүүлэлт юм. Үүнээс гадна манай улсын валютын нөөц 2007 оны 6 сард байсан нэг тэрбум доллараас 606.2 сая ам.доллар болтол буурсан хийгээд гадаад худалдааны алдагдал 1.1 тэрбум доллар хүрсэн байна. Юаны төгрөгтэй харьцах ханш 200 давж, долларынх 1400 дөхөж төгрөгийн ханшгүйдэл хүчтэй явагдаж байна. Энэ хямрал манай орны эдийн засгийн аль ч секторт сөргөөр нөлөөлөх байдал ажиглагдаж тухайлбал уул уурхайн салбарын өсөлтийн хурдац 2008 онд нэлээд саарсан байдал харагдаж байгаа нь алт олборлолт 2007 оныхоос 2.3 тн, цайрын баяжмал 167.0 тн-оор тус тус буурсны дээр хөнгөн үйлдвэрийн салбарт ч бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл буурах хандлага гарч байна.

Нийт салбаруудаар дүгнэж хэлэхэд хүн амын худалдан авах чадвар эрс буурч үнийн хэт өсөлт, мөнгө зээлийн хязгаарлагдмал байдлаас шалтгаалж эрэлт олигтой нэмэгдэхгүй, зарим тохиолдолд буурсан байгаагаас зарим салбарын өсөлт саарах, зарим тохиолдолд огцом унах хандлага байна. Салбарын байдалд дэлхийн санхүү эдийн засгийн хямралтай

холбоогүйгээр салбарын дотоод үйл ажиллагаа, удирдлага зохион байгуулалт, өр төлбөр, санхүүжилттэй холбоотой бэрхшээлүүд тулгарч байна. Нийт салбарын дотор 10-аас дээш пунктээр буурсан үзүүлэлтүүдтэй, улирлын бөгөөд дотоодын хямралын шинж тэмдгүүд эрт илэрч байгаа барилга, уул уурхай, тээвэр /төмөр зам/, мал аж ахуй эрчим хүчний салбарууд байна.

Барилгын салбарт 2008 онд бууралт гарсан нь дэлхийн санхүү эдийн засгийн хямралаас шалтгаалж гэхээс илүүтэй арилжааны банкны зээл олголт түүний зориулалттай илүү холбоотой байсан гэж үзэж болно. Инфляцийн өндөр өсөлтийг хязгаарлах зорилгоор 2008 оны эхээс мөнгөний хатуу бодлого явуулж, арилжааны банкнаас олгох зээлийн эх үүсвэрийг хязгаарлах, зээлийн хүүг өсгөх арга хэмжээг авсан нь зээлээр үйл ажиллагаа явуулдаг орон сууцны салбарт санхүүжилтийн бэрхшээл учруулсан юм. Өнөөгийн байдлаар барилгын хувийн компаниудад 200 орчим орон сууцны дутуу баригдсан барилга байгаа бөгөөд тэдгээрийг дуусгахад тодорхой хэмжээний санхүүгийн эх үүсвэр дутагдаж байна.

Тээврийн салбарт огцом уналт гарсан бөгөөд тэр дотроо төмөр зам илүү анхаарал татаж байна. Хөрш орнуудын үйлдвэр худалдаа буурч байгаатай холбоотойгоор транзит тээврийн ачаа барааны хэмжээ, бусад тээвэрлэлтийн хэмжээ 70-80% буурч, УБТЗ 10000 ажилчдыг эхний ээлжинд богиносгосон ажлын өдөрт шилжүүлэх, санхүүгийн байдал сайжрахгүй тохиолдолд цомхотголд оруулах ч магадлалтай байна. Түлш эрчим хүчний салбарт өр төлбөр, их хэмжээний алдагдал үүссэн бөгөөд үүнийг арилгахад ихээхэн хэмжээний эргэлтийн хөрөнгө шаардлагатай нь тодорхой.

Мал аж ахуйн гаралтай түүхий эдийн үнийн бууралтаас шалтгаалж, малчдын орлого буурч арилжааны банкнаас авсан зээлийг төлж чадахгүйд хүрч, тэдний амжиргаанд нь сөргөөр нөлөөлж байна. Мал аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүний үнэ дэлхийн санхүүгийн хямралтай шууд бус байдлаар холбоотой байгаа юм. Хямралаас болоод аж үйлдвэрийн барааны эрэлт өндөр хөгжилтэй орнуудад буурсан нь түүхий эд экспортолдог манай орны хувьд хөрш Хятад улсын түүхий эдийн эрэлт огцом буурсны шалтгаан болсон гэж үзэж байна. Үүнээс гадна ноолуур, бусад мал аж ахуйн гаралтай түүхий эдийн үнэ, байгаль цаг уурын байдал манай дотоодын эрэлт буурснаас хамаарч үнэ буурсан нь малчдын амьдралд сөргөөр нөлөөлөх боллоо.

2.2 Төрийн санхүү, төсвийн орлого зарлагын байдал

Үзүүлэлтүүд	2006	2007	2008	2008\2007 (%)
ДНБ, оны үнээр , тэрбум төг	3715,0	4599,5	6130,3	133,3
Нэгдсэн төсвийн нийт орлого, оны үнээр, тэрбум төг	1360,4	1880,5	2156,4	114,7
Нэгдсэн төсвийн нийт зарлага, оны үнээр, тэрбум төг	1237,0	1747,3	2462,0	140,9
Нэгдсэн төсвийн урсгал орлого, оны үнээр, тэрбум төг	1354,1	1856,0	2136,1	115,1
Нэгдсэн төсвийн урсгал зарлага, оны үнээр, тэрбум төг	982,3	1367,7	1749,5	127,9
Хөрөнгийн зардал		299,5	624,9	

Нэгдсэн төсвийн нийт тэнцэл, тэмбум төг	123.4	-133.2	-305,7	
Нэгдсэн төсвийн урсгал тэнцэл, тэрбум төг	371.7	488.3	386.6	79.2
ДНБ-д төсвийн нийт орлогын эзлэх %	36.6	40.8	35.2	0.8
ДНБ-д төсвийн нийт зарлагын эзлэх %	33.3	40.0	65.5	1.64
ДНБ-ний жил бүрийн өсөлт,%	-	123.8	133.3	1.07
Нэгдсэн төсвийн нийт зарлагын жил бүрийн өсөлт,%	-	141.2	140.9	0.99
Урсгал зардлын жил бүрийн өсөлт, %	-	139.2	127.2	0.91

Эх сурвалж: Статистикийн бюллетень, 2008оны урьдчилсан гүйцэтгэл

Судалгаанаас үзэхэд, 2008 оныг 2007 онтой харьцуулахад ДНБ оны үнээр 133,3 %-иар өссөн байхад төсвийн нийт зарлага оны үнээр 140,9% -иар өсч ДНБ-ний өсөлтөөс давжээ. Үүнээс үзэхэд төсвийн нийт зардал эдийн засгийн хөгжлийн түвшинтэйгээ харьцуулахад өндөр байгаа нь харагдаж байна. 2007 онд энэ үзүүлэлт 40%-тай байсан бол 2008 онд 65.5 % болж бусад орнуудын дундаж болон улсын хэмжээний нөөц боломжоос хэтэрсэн үзүүлэлттэй байна гэдгийг анхаарууштай. (“Дэлхийн хөгжлийн үзүүлэлт-2007” эмхэтгэлээс үзэхэд, энэхүү үзүүлэлт 2005 онд ОХУ-д -20%, БНХАУ-д-11.1%, Арменид-18.1%, Таджикастанд-13.7% байжээ) Судалгаанаас үзэхэд, 2000 оноос хойш манай улсын төсвийн зарлагын өсөлт ДНБ-ний өсөлтөөс байнга давж байжээ.

Манай орны хувьд шилжилтийн эдийн засгийн онцлог, төсвийн хөрөнгө оруулалтын хэрэгцээ шаардлагаас шалтгаалан хөрөнгө оруулалтын зардал нэмэгдэх бодитой шалтгаан байгаа хэдий ч төсвийн орлого нэмэгдэхийн хирээр төсвийн урсгал зардал дагаад үндэслэлгүйгээр нэмэгдэж ирсэнийг бодолцох шаардлагатай болжээ. Засгийн газрын зардлыг багасгаж, төсвийн урсгал зардлын өсөлтийг хязгаарлах шаардлагатай байна. Тухайлбал, 2008оны төсвийн нийт зарлагын 71% нь төсвийн урсгал зарлага байна. Үлдсэн 29% нь хөрөнгийн зардал буюу эргэж төлөгдөх цэвэр зээл байгаагаас үзэхэд цаашид төсвийн хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлж, үргүй зардлыг багасгах шаардлага бий болсон байна.

2008 оны нэгдсэн төсвийн урьдчилсан гүйцэтгэлээр улсын нэгдсэн төсвийн урсгал тэнцэл 386.6 тэрбум төгрөгийн ашигтай, нийт тэнцэл 305.7 тэрбум төгрөгийн алдагдалтай гарчээ. 2008 оны урьдчилсан гүйцэтгэлээр улсын нэгдсэн төсвийн нийт орлого, тусламжийн дүн ДНБ-ны 35.2%, Нийт зарлага, эргэж төлөгдөх зээл ДНБ-ны 40.2%, төсвийн нийт алдагдал ДНБ-ний 5% -ийг тус тус эзэлж байна. Өнгөрсөн онуудад төсөв ашигтай гарч байсан нь төсвийн орлогыг дутуу төлөвлөж байсан, мөн хөрөнгө оруулалтын зардлыг “хэмнэсэн”-тэй холбоотой гэдгийг ШУА-ийн харьяа Үндэсний хөгжлийн хүрээлэнгийн 2007 оны төсвийн төлөвлөлт, гүйцэтгэлийн мэргэжлийн шинжилгээний тайланд тусгасан байна. Уг тайланд “Монгол улсын төсвийн тэнцэл сүүлийн 3 жилд ашигтай гарч байгаа нь сайшаалтай ч энэхүү “ ашигтай” байдал нь төсвийн болоод нийт эдийн засгийн тогтворгүй байдал руу аажмаар аваачих аюул дагуулж байх магадлалтай.

Сүүлийн 2 жилийн төсвийн гүйцэтгэлд хийсэн дүн шинжилгээнээс үзэхэд манай улсын төсвийн орлого дэлхийн эрдэс баялгийн буюу алт, зэсийн үнийн өсөлтөөс шалтгаалсан “хэврэг” өсөлт байна. Энэ хэмжээгээр төсвийн үргүй зардал нэмэгдэж, улс орны эдийн

засаг экспорт, уул уурхайн салбараас хэт хамаарсан, эрдэс баялгийн үнийн хэлбэлзэлд өртөмтгий хэт мэдрэмтгий, эмзэг эдийн засгийн ттогтолцоог бий болгож байна” хэмээн урьдчилан анхааруулж байжээ.

Монгол улсын төсөв хэт халамжийн шинж чанартай болсон улс төрийн шалтгаан, амлалтын шинж шинж чанартай халамжийн зардлуудын талаар ч мөн анхааруулж, нийгмийн халамжийн зардлууд нь эргэлтэнд байгаа бэлэн мөнгөний хэмжээг нэмэгдүүлж, ингэснээр эрэлтийг нэмэгдүүлж инфляцийг хөөрөгдөх нэг эх сурвалж болж байна гэдгийг ч мөн дурьдсан байна.

2.3 Гадаад худалдааны төлбөрийн тэнцэл, ЗГ-ын өрийн байдал

Үзүүлэлтүүд	2006	2007	2008	2008\2007
Экспорт, сая ам. Доллар	1542,8	1949.2	2539.3	130.3
Импорт, сая ам,доллар	1485.6	2170.1	3615.8	166.6
Эргэж төлөгдөх цэвэр зээл		80.1	87.6	
- Гадаад зээлээр санхүүжих төсөл		72.7	68.9	
- Эргэж төлөгдөх цэвэр зээл		7.4	18.7	
Гадаад худалдааны тэнцэл, сая ам, доллар	57.2	-220.9	-1076.5	
Гадаад валютын цэвэр албан нөөц	687.3	1103.2	606.3	
- импортын 7 хоногоор	24.1	28.3	8.7	
Валютын зах зээлийн ханш, тухайн үеийн эцэст, 1 ам, доллар= төгрөг	1165.0	1169.97	1267.51	108.3
Төсвийн алдагдлыг санхүүжүүлэх эх үүсвэр		-133.2	-305.7	
Гадаад цэвэр		46.7	43.0	
Ашиглах төслийн зээл		96.0	88.8	
Ашиглах санхүүгийн зээл		-	-	
Зээлийн үндсэн өрийн төлбөр		-49.2	-45.8	
Дотоод цэвэр		-179.9	262.6	
Өмч хувьчлалын орлого		17.9	7.3	
Урт хугацаат бонд		-	-20.3	
Монгол банкны үндсэн өрийн төлбөр		-11.5	-	
ОУВС, цэвэр		-7.6	-5.9	
Банкны системээс		-178.8	281.5	

Эх сурвалж: Статистикийн бюллетень, 2008

2008 оныг 2007 онтой харьцуулахад урьдчилсан гүйцэтгэлээр экспорт 130.3%, импорт 166.6%-ийн гүйцэтгэлтэй байна. Гадаад худалдааны төлбөрийн тэнцэл 1076.5 сая ам.долларын алдагдалтай гарч, 2007 оныхоос алдагдал 855.6 сая ам доллар буюу 4.9 дахин өссөн байна. 2008 оны гүйцэтгэлээр манай улсын экспортын голлох нэр төрлийн бүтээгэдхүүний үнэ ханш оны 2-р хагасаас унаж эхэлжээ. Зэсийн үнэ 2008 оны 5-р сард 1тонн зэсийн баяжмалын экспортын дундаж үнэ 1.696 ам долларт хүрсэн нь хамгийн

өндөр үзүүлэлт байсан бөгөөд 6 сараас аажмаар буурсаар 1 тонн зэсийн баяжмалын үнэ 12 с ард 721 ам доллар болж өмнөх оны мөн үеийнхтэй харцуулахад 309 ам доллараар буюу 30 хувиар буурчээ.

Алт болон самнасан ноолуурын экспортын үнэ 7-р сараас эхлэн буурсан үзүүлэлттэй байсан ба алтны үнэ 12 сард өссөн үзүүлэлттэй гарсан бол ноолуурын экспорт буурсан үзүүлэлттэй гарчээ¹. 2008 оны гүйцэтгэлээр 3795 нэр төрлийн барааг импортоор оруулж ирсэн нь 2007 онытой харцуулахад 157 нэр төрлөөр өсчээ². Импорт өмнөх оныхоос 66.6 хувь буюу 1.455.7 сая ам. доллараар өссөний 64.2 хувь буюу 928.8 сая ам. доллар нь үнийн өсөлт, 35.8 хувь буюу 516.9 сая ам. доллар нь биет хэмжээний өсөлт байна. Импортоор нийлүүлэгдсэн барааны 84.3 хувийг валютын төлбөртэй худалдаа, 7.2 хувийг гадаадын хөрөнгө оруулалтын бараа, 1.7 хувийг тусламжийн бараа, 0.7 хувийг зээлийн хөрөнгөөр нийлүүлсэн бараа, 0.2 хувийг хувийн захиалагчийн материал эзэлж байна.

Экспорт, импортын бараа гүйлгээний нийт эргэлт, хүлээгдэж байгаа төлбөр, татвар хураалт буурсантай холбоотойгоор төсвийн орлого бүрдүүлэлт буурсан байна. Тухайлбал, импортын барааны нэмэгдсэн өртгийн татвар 50.1 тэрбум төгрөгөөр, онцгой албан татвараас автобензин, дизель түлшний албан татвар 7.4 тэрбум төгрөгөөр, импортын архи, тамхи, пивоны албан ОАТ-589.1 сая төгрөгөөр тасарсан зэрэг үзүүлэлт байна. Нийтдээ гадаад худалдааны орлого урьдчилсан гүйцэтгэлээр 150.8 тэрбум төгрөгийн гүйцэтгэлтэй байсан ба төлөвлөснөөс 5.4% буюу 8.6 тэрбум төгрөгөөр тасарсан байна. (импортын барааны гаалийн татвар- 142.0 тэрбум төг, экспортын барааны гаалийн татвар- 8.8 тэрбум төгрөг оржээ)

Манай улсын нийт импортын өсөлтийн хурд оны эхний хагастай харьцуулахад эрс буурсан нь гаалийн орлого тасрахад гол нөлөө үзүүлсэн. Оны эхний хагаст нийт импортын өсөлт өмнөх онтой харьцуулахад 60 гаруй хувьтай байсан бол оны сүүлийн саруудад 47% орчим болж буурсан байна. Түүнчлэн зарим барааны татварыг тэглэсэн, хөнгөлөлт чөлөөлөлт үзүүлсэн зэрэг нь төсвийн орлого бууралтанд нөлөөлсөн гэж холбогдох байгууллагууд дүгнэж байна

Судалгаанаас үзэхэд, төсвийн нийт орлогын ихэнх хувийг гадаад худалдааны татварын орлого- 150,8 сая, Онцгой албан татвар- 178.4, НӨАТ-355,0, зарим бүтээгдэхүүний үнийн өсөлтийн татвар- 388.7 болон уул уурхайн салбарын аж ахуйн нэгжийн албан татвар (ТЕГ-ын мэдээллээр 2007 оны байдлаар нэгдсэн төсвийн нийт орлогын 38.0%-д хүрсэн) зэрэг татварууд эзэлж байна гэсэн тоон үзүүлэлтүүд байна. Эндээс харахад манай орны төсөв уул уурхайн салбараас ихээхэн хараат, тэр тусмаа 2006 оноос хэрэгжиж эхэлсэн зарим бүтээгдэхүүний үнийн өсөлтийн татвартай холбоотойгоор экспортын гол нэрийн бүтээгдэхүүн болох алт, зэсийн дэлхийн зах зээлийн үнээс ихээхэн хамааралтай төсөв болж хувирчээ.

Дэлхийн зах зээлийн үнэ ханш, байгаль цаг уураас шууд хамааралтай хөдөө аж ахуй, уул уурхайн салбар давамгайлсан бүтэцтэй манай орны эдийн засгийн бүтцийг сайжруулж, гадаад хүчин зүйлээс хамааралтай эрсдэлийг багасгах явдал өнөөгийн хөгжлийн тулгамдсан асуудлуудын нэг болж байна. ЗГ-ын гадаад өрийн тухайд, Монгол улсын Засгийн газар 2008 оны урьдчилсан гүйцэтгэлээр гадаад орнуудаас зээлээр 86 тэрбум төгрөгтэй тэнцэх хэмжээний эх үүсвэрийг авч ашиглахаар төлөвлөсөн бөгөөд тайлант хугацаанд 68.9 тэрбум төгрөгтэй тэнцэх хэмжээний эх үүсвэрийг төслийн зээлийн хэлбэрээр авч ашигласан гүйцэтгэлтэй байна.

¹ Статистикийн хороо “Монгол улсын эдийн засаг, нийгмийн байдлын тухай танилцуулга 59 дахь тал

² Статистикийн хороо “Монгол улсын эдийн засаг, нийгмийн байдлын тухай танилцуулга 60 дахь тал

2.4 Төрийн мөнгөний бодлогын хэрэгжилт, банк санхүүгийн системийн өнөөгийн байдал, авсан арга хэмжээ, үр дүн

Үзүүлэлтүүд	2006	2007	2008	2008\2007
ДНБ, оны үнээр тэрбум төг	3715.0	4599.5	6130.3	133.3
ДНБ, 2005 оны зэрэгцүүлэх үнээр, тэрбум төг	3017.4	3325.9	3620.5	108.9
Мөнгө M2, 2008 оны 12 сарын эцэст, тэрбум төг	1536.5	2401.1	2341.4	97.5
Мөнгө M1, 2008 оны 12 сарын эцэст, тэрбум төг	331.9	590.5	660.6	111.9
Мөнгө Mo, 2008 оны 12 сарын эцэст, тэрбум төгрөг	381.8	535.0	633.2	
Банкнаас гадуурхи мөнгө, тэрбум төг	185.1	283.3	328.7	
Төгрөгийн харилцах, тэрбум төг	146.8	307.1	331.9	
Бараг мөнгө, тэрбум төг	1204.6	1810.8	1680.8	
Нийт хадгаламж, тэрбум төг	995.4	1489.7	1396.9	
Төгрөгийн хадгаламж, тэрбум төг	692.5	1113.7	944.1	
Валютын хадгаламж,	302.9	376.0	452.8	
Валютын харилцах	209.2	321.1	284.0	
Хэрэглээний үнийн индексийн өөрчлөлт, жилийн эцэст, %	6.0	15.1	22.1	

Эх сурвалж: Монгол банкны мэдээ, мөнгөний үзүүлэлтийн тойм, 2008 оны 12 сар

2008 оныг 2007 онтой харьцуулахад, мөнгөний нийлүүлэлт M2-ийн хэмжээ өмнөх оноос 59.7 тэрбум төгрөгөөр, нийт хадгаламж- 92.8 тэрбум төгрөгөөр, валютын харилцах-39.1 тэрбум төгрөгөөр, төгрөгийн хадгаламж 24.1 тэрбум төгрөгөөр тус тус буурч, харин төгрөгийн харилцах болон валютын хадгаламж өссөн байна. Мөн банкнаас гадуурхи мөнгө 45.4 тэрбум төгрөгөөр өсчээ.

Төв банкнаас явуулж буй мөнгөний бодлого нь мөнгөний зах зээлийн эрэлт, нийлүүлэлтээр дамжуулан мөнгөний зах зээлийг тэнцвэртэй байлгахад чиглэгдэж байдаг. Мөнгөний зах зээлийн тэнцвэргүйгээр макро эдийн засгийн тэнцвэржилт гэж байхгүй. Онолын хувьд, мөнгөний нийлмэл эрэлт нь үндсэндээ ҮНБ-ний нэрлэсэн өртөгтэй тэнцүү байх ба, мөнгөний нийлмэл нийлүүлэлт нь мөнгөний массын нийт хэмжээгээр тодорхойлогддог. Судалгаанаас үзэхэд, Сүүлийн жилүүдэд мөнгөний нийлүүлэлт M2-ийн өсөлт нь ДНБ-ний өсөлтөөс харьцангуй бага байсан байна. Зарим судлаачид Төв банкнаас мөнгөний бодлогын хүүг шат дараатайгаар өсгөж 2008 оны 9 сар гэхэд 10.25 % болгосон, арилжааны банкуудын зээл олголтыг хязгаарлах зэргээр мөнгөний хатуу бодлогыг хэрэгжүүлж мөнгө зээлийн агрегатуудын өсөлтийг сааруулсан, инфляцийг дарангуйлах мөнгөний хатуу бодлогыг түлхүү явуулсан нь эдийн засгийн өсөлтийг саармагжуулсан гэсэн дүгнэлтийг хийж байна. Энэ нь үндэслэлтэй гэдэг нь дээрхи тоо баримтаас харагдаж байна.

Онолын хувьд мөнгөний зах зээлийн тэнцвэрийн талаархи монетаризм буюу” зоосны “ онол, мөн кейнсийн онол гэсэн онолын 2 урсгал зонхилох боловч төв банк мөнгөний ямар бодлого явуулах нь тухайн орны эдийн засаг, нийгэм, улс төрийн байдал, зах зээлийн мөчлөгт хэлбэлзлийн ямар шатны нөхцөлд бодлого боловсруулж байгаагаас ихээхэн шалтгаалдаг байна.

Төв банкны явуулж ирсэн бодлогоос үзэхэд мөнгөний нийлүүлэлтийг нэмэгдүүлэх нь зөвхөн инфляцийг өдөөх гол хүчин зүйл болно гэсэн монетарист үзэлд тулгуурласан харагдаж байна. Гэтэл кейнсчүүд мөнгөний нийлүүлэлтийг нэмэгдүүлэх нь богино хугацаанд үр ашгаа өгдөг, учир нь цалин хөлсний болон үнийн өсөлт уян хатан биш учраас мөнгөний нийлүүлэлтийг нэмэгдүүлмэгц инфляци нэмэгдэхгүй, харин урт хугацаандаа инфляцийг өдөөнө гэж үздэг байна. Эдийн засгийг хямралт байдлаас гаргаж идэвхжүүлэх, үндэсний үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх, ажилгүйдлийг бууруулах зэрэг бодлогын чанартай арга хэмжээнүүдийг шийдвэрлэхийн тулд цаашид мөнгө зээлийн болон төрийн сангийн бодлогыг илүү боловсронгуй, уян хатан болгох, уялдаа холбоог сайжруулах шаардлагатай нь харагдаж байна.

Цаашид, ихэнх орны төрийн эрх барих дээд байгууллага нь шинэ санхүүгийн жилийн мөнгөний массын өсөлтийн дээд, доод хязгаарыг тогтоон өгч хэрэгжүүлэх үүргийг төв банкиндаа олгодог жишгийн дагуу Төрөөс мөнгөний бодлогын талаар баримтлах үндсэн чиглэлд энэ асуудлыг тусгаж, мөнгө зээлийн бодлогыг уян хатан оновчтой болгох нь ялангуяа санхүүгийн хямралын энэ цаг үед чухал ач холбогдолтой арга хэмжээ болох болов уу.

2.5 Үйлдвэрлэл үйлчилгээний салбарын өнөөгийн байдал, инфляцийг бууруулах талаар авсан арга хэмжээ, үр дүн

	2006	2007	2008	2008]2007
Хэрэглээний үнийн индексийн өөрчлөлт, жилийн эцэст, %-иар	6.0	15.1	22.1	
Аж үйлдвэрийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, 2005 оны зэрэгцүүлэх үнээр, тэрбум төг	1555.9	1716.9	1764.6	102.8
Нийт малын тоо, оны эцэст, сая толгой	43.8	40.3	43.3	107.5
Хураасан ургац, мянган тонн	138.6	114.8	212.9	185.5
Бүх төрлийн тээврээр тээсэн ачаа, сая тонн	24.0	23.3	23.9	102.5
Бүх төрлийн тээврээр тээсэн зорчигчид, сая хүн	195.4	209.9	231.6	110.3
Барилга угсралт, их засварын ажил, оны үнээр, тэрбум төгрөг	266.8	389.4	440.3	113.1

Эх сурвалж: Статистикийн бюллетень, 2008 оны 12 сар

Хэрэглээний бараа, үйлчилгээний үнэ 2008 оны жилийн эцэст 2007 оны жилийн эцсийнхээс 22.1 хувиар өсжээ. Хэрэглээний үний өсөлт нь Монгол улсын эдийн засаг, нийгмийг 2008 онд хөгжүүлэх үндсэн үндсэн чиглэлд дэвшүүлсэн хэрэглээний үний индексийг 6.0 хувьд

байлгахгаар тавьсан зорилтоос 3.7 дахин өндөр байна. Түүнчлэн хэрэглээний үнийн улсын индексийн жилийн дундаж түвшин 2008 онд 28.0 хувь байгаа нь сүүлийн 10 жилд гараагүй өндөр үзүүлэлт юм.

Судалгаанаас үзэхэд, өрхийн хэрэглээнд өндөр хувийн жин эзэлдэг хүнсний барааны бүлгийн үнийн дүн 24.0 хувь, орон сууц, ус, цахилгаан, түлшнийх 22.6 хувь, тээврийн үйлчилгээнийх 25.8 хувь, боловсролынх 39.9 хувь тус тус өссөн нь ерөнхий индекс 22.1 хувиар өсөхөд нөлөөлсөн байна. Хүнсний гол нэрийн барааны 2008 оны Улаанбаатар хотын томоохон захуудын үнэ, ханшид үндэслэсэн хүнсний гол нэр төрлийн 19 төрлийн барааны үнийн судалгааг хийж үзэхэд 12 нэр төрөл нь импортоос шууд хамааралтай байна.

Хүнсний барааны нэр	Оны эхэн дэх үнэ	Оны дунд үе дэх үнэ	Оны эцсийн үнэ	Импортоос хамааралтай эсэх
Алтан тариа дээд гурил	704	948	910	
Орос дээд гурил	715	930	890	хамааралтай
Хятад дээд гурил	600	800	800	хамааралтай
Цагаан будаа	675	1361	1289	хамааралтай
Шар будаа	600	1057	1167	хамааралтай
Хонины мах (цул)	2850	4214	2860	
Үхрийн мах (цул)	3800	4961	3744	
Адууны мах	2350	3400	2300	
Элсэн чихэр	725	948	933	
Сүү	900	713	950	хамааралтай
Ургамлын тос	2250	2975	3057	хамааралтай
Байцаа	675	778	763	хамааралтай
Манжин	600	1033	1000	хамааралтай
Төмс монгол	650	1089	900	
Төмс хятад	350	606	539	хамааралтай
Лууван монгол	550	1289	967	
Лууван хятад	-	817	700	хамааралтай
Сонгино хятад	578	772	687	хамааралтай
Өндөг	180	211	207	хамааралтай

Сүүлийн саруудад барааны үнэ оны дунд үеийнхээс буурч өсөлтийн хурд саарсан нь хүнсний гол нэрийн бараа болох мах, гурилын үнэ болон бензины үнэ тодорхой хувиар

буурсантай холбоотой байна. Улаанбаатар хотын үнийн олон жилийн динамикаас харахад хэрэглээний үнэ 1-5 сарын хооронд өсөөд, 6-9 сарыг хүртэлх хугацаанд бууран, 10-12 сард дахин өсдөг хандлагатай байсан болно. Өвөл хаврын саруудад инфляци өсдөг нь дотоодын үйлдвэрлэл багасч, экспорт бууран, импортын хэрэгцээ ихэсдэг, хавар хүнсний гол нэрийн барааны нийлүүлэлт хомсддог зэргээс голлон шалтгаалдаг. Харин зуны дунд сараас намрын дунд сар хүртэлх хугацаанд инфляци харьцангуй буурдаг нь энэ хугацаанд манай орны эдийн засгийн гол үйлдвэрлэл явагдаж, бүтээгдэхүүний нийлүүлэлт нэмэгддэгтэй холбоотой. Харин 2007-2008 онд уг хандлагад өөрчлөлт орсон байна. Тухайлбал, 2007 оны хувьд хэрэглээний үнэ сар бүр оны эцэс хүртэл тасралтгүй өсч байсан бол 2008 онд хэрэглээний үнэ 9 сар хүртэл байнга өсч байснаа 10 сараас оны эцэс хүртэл буурчээ.

Инфляцид нөлөөлсөн хүчин зүйлийн талаарх тойм

Манай улсад сүүлийн жилүүдэд өргөн хэрэглээний бараа, үйлчилгээний үнэ тасралтгүй өссөөр байгаа нь хүмүүсийн амьдралд бодит дарамт болоод зогсохгүй цаашид ч үнийн өсөлтийг хязгаарлаж чадахгүй байх гэсэн болгоомжлол, бухимдлын бас нэг шалтгаан болж байна. Үнийн өсөлтийн улмаас цалин, тэтгэвэрт авч байгаа мөнгөний худалдан авах чадвар буурсаар байна. Инфляцид нөлөөлж байгаа хүчин зүйлийн талаар Үндэсний статистикийн хороо, Монгол банк, Сангийн яам өөр өөрийн тайлбарыг хийсэн³.

Статистикийн хорооны судалгаанд инфляци нэг талаар өргөн хэрэглээний бараа, үйлчилгээний эрэлт, нийлүүлэлтийн харьцаа, нийт хэрэглээний зардалд эзлэх хувийн жинтэй холбогдон өөрчлөгдөх боловч нөгөө талаас, мөнгөний нийлүүлэлт, валютын ханш, хүн амын орлогын өсөлт зэрэг үзүүлэлтүүд нөлөөлсөн гээд үүний нотолгоо нь 2008 оны эхний 2 улирлын байдлаар цалин 2006 оныхоос 2.9 дахин өссөн бол инфляци 1.4 дахин нэмэгдсэн. Төсвийн байгууллагын ажилчдын дундаж цалин 1.0 хувиар өсөхөд хэрэглээний индекс дараа улиралд 0.36 хувиар өсөх магадлалтайг тооцоолжээ. Инфляцид нөлөөлөх бас нэг хүчин зүйл бол үйлдвэрлэлийн зардлын өсөлт бөгөөд сүүлийн 3 жилийн судалгаагаар шатахууны үнэ 10 төгрөгөөр нэмэгдэхэд хэрэглээний үнийн индекс тухайн сардаа 0.3 пунктээр, дараагийн сард 0.5 пунктээр өсдөг гэж тэмдэглэжээ.

Монгол банк инфляцийн шалтгааныг өргөн хэрэглээний барааны эрэлт, нийлүүлэлтийн харьцаа (нийлүүлэлт эрэлтийг гүйцэхгүй байгаа)-наас шалтгаалсан үнийн өсөлт (2008 оны инфляцийн 2/3 гаруйг зөвхөн хүнсний бүтээгдэхүүний үнийн өсөлт эзэлж байгаа) голлох байрыг эзэлж байгаа бөгөөд төсвийн зарлагын хэт өсөлт, цалингийн өсөлт (үнэ-цалин-үнэ гэж нэрлэгдэх нөлөөлөл) цалин ба хөдөлмөрийн бүтээмжийн харьцаа алдагдсан, мөнгөний зөөлөн бодлогыг сүүлийн 10 гаруй жилийн турш хадгалсантай холбоотой гэж тайлбарласан байна⁴.

Сангийн яам инфляцид нөлөөлсөн хүчин зүйлийг тайлбарлахдаа нийлүүлэлт талаас нэгд, хүнсний барааны өсөлт, хоёрт, нефтийн бүтээгдэхүүний үнийн өсөлт, эрэлт талаас мөнгөний нийлүүлэлтийн өсөлтөөс шалтгаалсан гэсэн үзсэн ба эрэлттэй холбоотойгоор нийгмийн халамжийн төлбөр, зээлийн хэмжээ нэмэгдэж хэрэглэгчдийн төлбөрийн чадвар сайжрахын хэрээр зах зээл дээр бүтээгдэхүүний эрэлт нэмэгдэж үнэ өсдөг гэдгээр тайлбарлажээ. Үүний зэрэгцээ эрдэмтэд судлаачид инфляцийн огцом өсөлтөнд мөнгөний нийлүүлэлтийн зэрэгцээ төсвийн зарлагын өсөлт (Засгийн газрын зардал ДНБ-д 42 хувийг, инфляцийн 11.0 хувийг эзэлж байгаа) импортын шатахуун, хүнсний барааны үнийн өсөлт ихээхэн нөлөөлснийг тэмдэглэжээ. Мөн дэлхийн санхүү, эдийн засгийн хямрал, хүнсний бүтээгдэхүүний хомсдол нөлөөлж байна гэж үзэж байна.

³ Т.Дорж, Ц.Аюурзана Санхүү, эдийн засгийн хямралыг даван туулах боломж, арга зам

⁴ Мөн тэнд

Дүгнэж үзэхэд, 2007 оноос огцом өссөн инфляци нь макро эдийн засгийн мөчлөгийн өсөлттэй үед илэрч эхэлсэн бөгөөд манай орны хувьд эдийн засгийн мөчлөг нь мал аж ахуй давамгайлсан хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл, энэхүү үйлдвэрлэлийн улирлын мөн чанараар тодорхойлогддог. Сүүлийн 3 жилийн туршид мөчлөгийн өсөлтийн үе ажиглагдаж, эдийн засаг тодорхой хэмжээнд “хөөрөлтийн төлөвт” орсон. Эдийн засгийн голлох салбаруудын өсөлт татварын орлогыг нэмэгдүүлж, нийгмийн халамжийн олон төрлийн тэтгэлгийг урамшуулж, тодорхой хэмжээгээр эрэлтийн инфляци үүсэх шалтгаан болжээ. Мөн дэлхийн санхүү, эдийн засгийн хямрал гүнзгийрсэн, зах зээл дээр хүнсний бүтээгдэхүүний хомсдол үүссэн, нефть бүтээгдэхүүний үнэ нэмэгдсэнээс манай гол импортлогч хоёр хөрш оронд инфляци хурдацтай өссөн нь худалдааны нэн хараат манай эдийн засагт үнийн өсөлт шууд импортлогдож байна гэж үзэх үндэстэй байна.

Бүхэлд нь авч үзвэл, инфляцийн оргил үед буюу 2008 оны 6.7 сарын үед нийт инфляци 34% байхад хүнс болон шатахууны бүлгийн үнийн өсөлт 28% орчим хуьтай байжээ.

Үүнээс үзэхэд инфляцийн өсөлтөнд дэлхийн зах зээлийн хүнс, шатахууны үнийн өсөлт, бууралт илүү нөлөөлсөн байна гэсэн дүгнэлтийг хийж болохоор байна. Мөн сүүлийн үед инфляцийн хүчин зүйлд эдийн засгийн бус хүчин зүйл буюу улс төрийн инфляци гэсэн судалгааны шинэ хандлага гарч ирсэн. Үүний жишээ нь, улс төрийн зорилгоор бэлэн мөнгийг хавтгайруулан амлаж, олгож байгаа нь төсвийн зардлыг нэмэгдүүлж, мөнгөний ханшийг унагаах инфляцийн потенциал шалтгаан болж байна гэдгийг хаа хаанаа хүлээн зөвшөөрч байх шиг байна.

Судалгааны явцад, Монгол улсын эдийн засгийн ерөнхий байдлыг хэмжих гол хэмжүүрийг зөвхөн ДНБ-ний үзүүлэлтээр гаргаж байгаа нь учир дутагдалтай нь харагдлаа. Цаашид Үндэсний нийт бүтээгдэхүүн (ҮНБ), Үндэсний цэвэр бүтээгдэхүүн (ҮЦБ) -ний үзүүлэлтийг тооцож явбал монгол улсын нутаг дэвсгэрт үйл ажиллагаа явуулж байгаа гадаадын компаниудын үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүнийг хасч эдийн засгийн цэвэр өсөлтийг тооцох, мөнгөний массын удирдлагыг оновчтой хэрэгжүүлэх, ялангуяа ашигт малтмалын салбарт гадаадын компаниуд хэдий хэмжээний үйлдвэрлэл явуулж, ашиг орлого олж байгааг тооцох, Монгол улсын ашигт малтмалын нөөцийн хорогдолт, нөхөн сэргээгдэхгүй элэгдэл хорогдол зэрэг олон чухал асуудлуудыг судалж анализ хийх боломжтой болох юм гэж үзэж байна. (Статистикийн эмхэтгэлд энэ үзүүлэлт тусгагддаггүй)

Нобелийн шагналт эдийн засагч Ж. Штиглиц Монголын ашигт малтмалын баялгийн талаар “Байгалийн баялаг ихтэй орны ард түмэн яагаад ядуурдаг вэ” гэсэг өгүүлэлдээ байгалийн баялгийг хөрсний дээр гаргахад капитал болж хувирах ба энэ капиталынхаа нөөцөөс зарцуулбаас улс орон тэр хэмжээгээр ядуурч буй хэрэг болно гээд дэлхий нийтээр улс орны үйлдвэрлэлтийг ДНБ-ээр хэмждэг гэтэл энэ нь ялангуяа байгалийн нөөц, баялгийн хувьд учир дутагдалтай үзэл баримтлал юм гэжээ. Тэрээр цааш нь хамгийн зохистой хэмжүүр бол Үндэсний цэвэр бүтээгдэхүүн (ҮЦБ) байх ёстой учир нь ДНБ-ний үзүүлэлт бол байгалийн баялгийн хорогдлыг тооцдоггүй.

Харин ҮЦБ –ний үзүүлэлт нь байгалийн баялгаасаа хороож байгаа улс орон аж ахуйн нэгжүүд элэгдэл хорогдол тооцдогийн нэгэн адил байгалийн баялгийн хорогдлыг тооцдогийн дээр агаар болон усны бохирдол зэрэг байгаль орчны хохирлыг тооцох боломж олгодог. т.е. ҮЦБ-ний үзүүлэлт нь тухайн оронд үйлдвэрлэн гаргасан бүтээгдэхүүнийг бус тэр бүтээгдэхүүнээс тухайн оронд орж байгаа орлогыг тооцдог. Хэрэв тухайн орон байгалийнхаа баялгийн төлбөрт авбал зохих ёстой нөхөн төлбөрөө гүйцэд авахгүй бол түүнийг хууран мэхэлж байгаа хэрэг бөгөөд үүний үр дүнд уг орон ядуурч буй хэрэг юм гэжээ. 15 жилийн өмнө уул уурхайн баялагтай улс орнууд ҮЦБ-ний үзүүлэлтийг ашигладаг байснаа ДНБ-ний үзүүлэлтэд шилжсэн нь тэдний хувьд том алдаа байсан гэж Ж.Штиглиц тэмдэглэжээ. (Зууны мэдээ, 2006.03.08)

2.6. Валютын зах зээлийн өнөөгийн байдал, төгрөгийн ханшийг тогтворжуулах талаар

Гадаад валютын цэвэр албан нөөц 606.3 сая ам доллар болж өмнөх оныхоос 496.9 сая ам доллар буюу 45%-иар буурсан байна. Энэ нь манай улсын импортын 8.7 хоног буюу 2.2 сарын хэрэгцээг хангахуйц түвшин байна. 2008 оны Үндсэн чиглэлд гадаад валютын цэвэр албан нөөцийг 1662.5 сая ам. Доллар буюу 38.5 хоногийн нөөцтэй байхаар төлөвлөсөн боловч энэ зорилт биелсэнгүй. Төгрөгийн ам доллартай харьцах ханш 2007 оны эцэстэй харьцуулахад 8.3%-иар суларчээ. Төгрөгийн ханшийг тогтворжуулах, Монгол улсын эдийн засаг санхүүгийн нөөцийг бүрдүүлэх хүрээнд гадаад валютын нөөцийг нэмэгдүүлэх мөн алт тушаалтыг нэмэгдүүлэх шаардлагатай байна.

1. Валютын нөөцийн талаар

АНУ-ын долларын ханш сүүлийн жилүүдэд харцангуй тогтвортой байж байгаад 2008 оны 10 сараас нэлээд хурдацтай өсөж 2009 оны 1 сарын дундаж ханш 1370.0 төгрөгийн ханштай байна. Доллар, юань, иен, евротой харьцах төгрөгийн ханш өмнөх жилүүдтэй харьцуулахад суларсан хандлагатай байхад фунт, рубльтэй харьцах төгрөгийн ханш чангарсан байна. Төгрөгийн ханшны энэ уналтад нөлөөлөх олон хүчин зүйлүүд байгаа бөгөөд энэ нь импортоос хаамрч байгаа юм. БНХАУ-аас импортын барааны ихэнх хувийг авдаг учир юаний ханш сүүлийн жилүүдэд тогтмол өссөн байна.

Инфляци нь хөрөнгө оруулалтын шийдвэрийг гажуудуулдаг тул дунд хугацаанд эдийн засгийн өсөлтийг тогтвортой өндөр байлгахын тулд Монгол улсын хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэхийн зэрэгцээ улсын өрийн дарамтыг багасгах чиглэлээр сүүлийн жилүүдэд гарсан нааштай үр дүнг хадгалж тогтвортой хэмжээнд байлгах нь чухал болоод байна. Түүнчлэн, уул уурхайн бизнесийн орчинг ил тод, тогтвортой, олон улсын хэмжээнд өрсөлдөхүйц болгож хөгжүүлэх зайлшгүй шаардлага гарч ирж байна.

Экспортын гол бүтээгдэхүүн болох зэсийн үнэ унасан ч, импортын гол бүтээгдэхүүн шатахууны үнэ мөн адил унасан. Энэ нь зэсийн үнийн уналтаас үүссэн хүндрэлийг тодорхой хэмжээгээр саармагжуулна. Дэлхийн зах зээл дээр алтны үнэ эргээд өсөх хандлагатай болж одоо нэг унц нь 860 доллараас даваад байна.

Гадаад валютын нөөц оны эцсийн байдлаар 560 сая доллар байгаа нь хэдийгээр ашигт малтмалын үнийн хэт хөөрөгдлийн үетэй харьцуулахад ихээхэн багассан ч олон жилийн дундажаас дээгүүр үзүүлэлт юм.

Орос, Хятадаас Монголын эдийн засаг ихээхэн хамааралтай учир хятадын засгийн газарын аж үйлдвэрийн салбараа уналтаас хамгаалахын тулд ихээхэн хөрөнгө гаргаж байгаа нь Монголын экспортод эерэг нөлөө үзүүлнэ. Орос улс сүүлийн жилүүдэд гадаад валютын ихээхэн нөөцтэй болсон нь хямралыг хохирол багатай давах нөхцөлийг бүрдүүлжээ. Төгрөгийн ханшийг тодорхой түвшинд барих бодлогын хүрээнд валютын интервенц хийж, нөөцийг өсгөх боломжуудыг ашиглах, харьцангуй өндөр түвшинд хүрээд байгаа долларжилтыг бууруулах зорилгоор гадаад валютын хэрэглээнд зарим нэг түр зуурын хязгаарлалт хийж болох юм.

Өнөөдөр банк хоорондын валютын арилжаа хумигдаж, валютын арилжаа ченжүүдийн гарт орсон нь ихээхэн хүндрэлийг үүсгэж байна. Төв банк болон төрөөс үүнд оролцож зохицуулалт хийх арга механизм тодорхойгүй байна. Валютын арилжааг зохион байгуулалттай, хяналттай явуулах нэг арга бол сонгодог утгаар нь Валют арилжааны төвлөрсөн бирж байгуулах явдал. Аливаа биржийн арилжаа нь тодорхой дүрэм журам, хяналт зохицуулалттай явагддаг.

2) Алтны нөөцийн талаар

Алтны хувьд хамгийн тогтвортой металл хэвээр байх төлөвтэй байна. Европын орнуудад алтанд хийх хөрөнгө оруулалт нэмэгдсэнээр үнэ тогтвортой байна. Иймд алтны хангалттай хэмжээний нөөц бүрдүүлэх шаардлагатай байна. 2004 онд 11.5 тонн, 2005 онд 15.2 тонн, 2006 онд 9.0 тонн, 2007 онд 10.4 тонн болж алт тушаалт буурсан үзүүлэлттэй байна. (2008 оны мэдээлэл хангалтгүй) Тухайн жилд олборлосон алтыг Монгол банкинд бүрэн тушаадаг болгох арга замыг судлаж хууль эрх зүйн хүрээнд холбогдох төрийн байгууллагуудтай хамтран хэрэгжүүлэх ажлыг хөтөлбөр, төлөвлөгөөтэйгээр эхлүүлэх шаардлагатай.

2.7 Санхүүгийн хямралтай холбогдуулан төр засгаас авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээ, үр дүн

Засгийн газрын зүгээс: 2008 оны 11-р сард хямралын үед шуурхай авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөө гарган хэрэгжүүлжээ. Үүнд:

- Иргэд, аж ахуйн нэгж байгууллагын мөнгөн хадгаламжинд 2008.11.20-ны өдрөөс эхлэн 4 жилийн хугацаатай, 100%-ийн баталгаа гаргасан.(Үр дүн: Олон нийтийн банкинд итгэх итгэлийг сэргээсэн нааштай арга хэмжээ болсон гэж үзэж болохоор байна. Анод банкны хадгаламжийн эрсдэлд тодорхой хэмжээний хөрөнгө гаргасан мэдээлэл байна. Тодорхой тоо баримт дурьдах боломжгүй байна.)
- МУ-ыг хөгжүүлэх сангийн эрсдэлийн сангийн чөлөөт үлдэгдэлийг арилжааны банкны төлбөр түргэн гүйцэтгэх чадварыг нэмэгдүүлэх богино хугацааны дэмжлэг үзүүлэх боломж бий болгосон хуулийн өөрчлөлт болон ЗГ-ын тогтоолуудыг гаргасан.
- Нийт ургацын 50% болох 100 гаруй мянган тонн үр тариаг худалдан авах боломжийг бүрдүүлж, энэ арга хэмжээнд зориулж 40 тэрбум төгрөгийн санхүүжилт гаргаж нөөц бүрдүүлсэн. Үр дүн: (Атрын 3-р аяны хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн талаар Хүнс хөдөө аж ахуйн яамнаас гаргасан тооцоо, судалгаанаас үзэхэд, ЗГ-ын хөтөлбөрт 1тн улаан буудайн өөрийн өртөг 158.0 мянган төгрөг байхаар туссан ба 2008 оны урьдчилсан гүйцэтгэлээр томоохон аж ахуйнуудын 1 тн буудайн өөрийн өртөг 280-300.0 мянган төгрөг буюу дунджаар 300.0 мянган төгрөгөөс хэтрэхгүй байна. Гэтэл Улсын фондод 1тн буудайг 400.0 мян. төгрөгөөр худалдан авч, 1 тн бүрт 80.0 мянган төгрөгийн урамшил олгосон нь 1тн буудайн бодит өртгөөс 180.0 мянган төгрөгөөр хэтэрчээ.)
- Санхүү, эдийн засгийн холбогдолтой асуудлыг УИХ, Засгийн газрын түвшинд түргэвчилсэн журмаар шийдвэрлэх үүднээс УИХ-ын дэгийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулж, улмаар Засгийн газрын хуралдааны дэгд зохих өөрчлөлтийг хийсэн.
- Нефтийн бүтээгдэхүүний үнийг тогтвортой түвшинд байлгах зорилгоор онцгой албан татвар болон НӨАТ-ийн тухай хуулиудад зохицуулалт хийх боломжийг бий болгосон. Нефтийн бүтээгдэхүүн импортолж буй компаниулын зарим төрлийн татварыг 1 сарын хугацаагаар хойшлуулж ногдуулдаг болсон. Мөн нефтийн бүтээгдэхүүний онцгой татварыг төгрөгөөр тогтоох шийдвэр гарсан.гараагүй Түүнчлэн бусад хууль тогтоомж, Засгийн газрын шийдвэрүүдэд гадаад валютаар тогтоосон татвар, хураамжийг төгрөгөөр тогтоох асуудлыг судалж, санал боловсруулах ажлын хэсгийг томилон ажиллуулсан байна.
- Нийгмийн эмзэг бүлгийг бодитойгоор тодорхойлж, хоол хүнсний тусламж үзүүлэх хөтөлбөрийг АХБ, Дэлхийн банкттай хамтран хэрэгжүүлж эхлэсэн байна. Энэ нь нийгмийн халамжийн бодлогыг хавтгайруулахгүй, зөвхөн тусламж зайлшгүй шаардлагатай эмзэг бүлэгт чиглүүлж байх бодлогын өөрчлөлтийн эхлэл болжээ.
- Барилгын салбарын үйлдвэрлэлийг дэмжих зорилгоор, тэдгээрийн хүсэлтийн дагуу орон сууцаар барьцаалсан арилжааны банкууд дахь зээлийн багцаар барьцаалан Монголбанкнаас зээлийн эх үүсвэрийг тухайн банкуудад олгох асуудлыг Засгийн газар Монголбанкттай хамтран шийдвэрлэсэн. Засгийн газраас ХБНГУ-ын 4.5 сая еврогийн хөнгөлөлттэй зээлийг арилжааны банкууд дахь орон сууцаар барьцаалсан зээлийг багцалж худалдан авч банкуудын зээлийн эх үүсвэрийг нэмэгдүүлэх зорилгоор Монголын ипотекийн корпораци (МИК)-д дамжин зээлдүүлэх асуудлыг

шийдвэрлэжээ.

- Алтны үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлж улмаар Монголбанкинд тушаах алтны хэмжээг өсгөж, валютын нөөцийг нэмэгдүүлэх зорилгоор зарим бүтээгдэхүүний үнийн өсөлтийн албан татвар (68 хувийн татвар) ногдуулах алтны босго үнийг 500-аас 850 ам. долларт хүргэсэн хуулийн өөрчлөлтийг хийсэн байна.

Засгийн газар санхүүгийн болзошгүй эрсдэлээс хамгаалах зорилгоор санхүүгийн эх үүсвэрийг бүрдүүлэх дараахь арга хэмжээг авч хэрэгжүүлж байна. Тухайлбал:

- Манай улс хуучин ОУВС-тай хөтөлбөрийн тодорхой хүрээнд хамтран ажиллаж байгаад хөтөлбөрийн хугацаа дууссан тул одоо тэднээс ямар нэг санхүүгийн болоод бусад зээл тусламж авах эрхгүй болсон тул түүнийг сэргээх ОУВС-тай хөтөлбөртэй болж, хөтөлбөрийн хөнгөлөлттэй зээл авах асуудлаар хэлэлцээр хийж байгаа
- Олон улсын санхүүгийн зах зээлд 1.2 тэрбум ам. долларын Засгийн газрын бонд гаргах
- Найрсаг харилцаатай улс орнуудаас 3 хүртэл тэрбум ам. долларын арилжааны зээл авах саналыг хоёр талын хамтын ажиллагааны хүрээнд ярилцаж байгаа.
- Оюу толгой, Таван толгойн хөрөнгө оруулалтын гэрээний талаарх хэлэлцээрт урьдчилгаа төлбөр авах асуудлыг ярьж байгаа.
- Олон улсын санхүүгийн байгууллага болон донор орнуудаас амласан зээл тусламжийг яаралтай авах асуудлыг хурдавчлан зохион байгуулан ажиллаж байгаа байна.
- Олон улсын банк, санхүүгийн хямралын болзошгүй эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, улирлын чанартай төсвийн дутагдлыг нөхөх зорилгоор дотоодын зах зээлд 300 гаруй тэрбум төгрөгийн Засгийн газрын үнэт цаас гаргах эрхийг УИХ-аас шийдвэр гаргуулсан зэрэг арга хэмжээг авч хэрэгжүүлжээ.

Төв банкнаас авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээ:

- 2007 оны 7 сараас эхлэн 7 хоногийн хугацаатай Төв банкны үнэт цаасны хүүг мөнгөний бодлогын хүү болгон зарлаж инфляцийг бууруулах зорилгоор мөнгөний хатуу бодлого баримталж бодлогын хүүгээ 2007 онд 6.4-8.4% хүртэл өсгөж байсан бол 2008 онд мөн хатуу бодлогоо үргэлжлүүлж 10.25%-д хүргэсэн байна. 2008.10 сараас эхлэн бодлогын хүүг 0.5 нэгжээр бууруулж одоо 9.75 % тай байна
- Арилжааны банкны заавал байлгах нөөцийг 2008.01.01-нээс 0.5 нэгжээр нэмэгдүүлж 5.5% болгосон бол 2008.10 сараас 0.5 % бууруулж 5.0% болгожээ
- 2008 оны 2-р улирлаас эхлэн арилжааны банкуудын богино хугацаат эх үүсвэрийг зохицуулах үүднээс төгрөг-ам долларын своп хэлцэл, эх үүсвэр нийлүүлэх хэлцэл буюу урвуу репо-хэлцэл, орон сууцны зээлийн дахин санхүүжилт, Монгол банкны барьцаат зээллэг зэрэг хэрэгслүүдийг нэвтрүүлсэн байна
- Төв банкны мөнгөний нийлүүлэлтийг зохицуулах бодлогын үр дүнд мөнгөний нийлүүлэлт 2008 оны 11 сард 2007 онтой харьцуулахад өсөлттэй байсан бол 2008 оны эцэст өнгөрсөн оны мөн үеэс 2.5%-иар буурч, өсөлтийн хурд 2.8 пунктаар саарсан байна. Нөөц мөнгөний хэмжээ 18.4%-иар өссөн ба энэ өсөлтийн 51.9 % нь банкнаас гадуурхи мөнгө байна.

Үр дүн: Төв банкны явуулсан бодлого, үйл ажиллагаа нь үндсэндээ инфляцийг дарангуйлахад чиглэгдсэн хатуу бодлого байсан ба 2008 оны 10 сараас эхлэн бага зэрэг зөөлрүүлэх хандлагатай болсон байна.

СУДАЛГААНЫ ДҮГНЭЛТ

Монгол улсын эдийн засаг, нийгмийн өнөөгийн байдал, санхүүгийн хямралын явц байдлын талаар та бүхнийг дээрхи судалгаа, дүгнэлтээс цэгцтэй мэдээлэл авсан байх гэж найдаж байна. Засгийн газраас санхүү, эдийн засгийн хямралыг даван туулах арга хэмжээний төлөвлөгөөг боловсруулан УИХ-аар хэлэлцэн батлуулахтай холбогдуулан төр засгаас баримтлах бодлого чиглэлийг тодорхой болгох, хэрэгжүүлэх арга механизмыг оновчтой болгох үүднээс онолын үзэл баримтлал, олон улсын практик жишиг, эдийн засгийн бодит байдалд хийсэн дээрхи судалгааны дүн, салбарын эрдэмтэн судлаачид болон олон улсын байгууллагуудын санал, зөвлөмжүүдийг харгалзан доорхи дүгнэлт зөвлөмжийг гарган хүргүүлж байна.

1. Дэлхийн нийтийг хамарсан энэ удаагийн хямрал нь зөвхөн санхүүгийн төдийгүй зах зээлийн талаархи онол, үзэл баримтлалын буруу зөвийг ялгасан үйл явдал болж байна гэдгийг олон улсын нэртэй эрдэмтэн судлаачид тэмдэглэн хэлж байна. Эдийн засаг болон хөгжлийг зах зээл өөрөө “үл үзэгдэгч гар” эрэлт, нийлүүлэлтийн механизмаараа дамжуулан зохицуулна, тиймээс төрийн оролцоо, зохицуулалт бага байх ёстой гэсэн либерал тулгуур онол, үзэл баримтлал, түүнийг үндэс болгосон бодлого, үйл ажиллагаа бүтэлгүйтэж Кейнсийн онол номнол илүү зөв зүйтэй байсныг хямрал харуулж өгсөн ба АНУ болон бусад орнуудын Засгийн газрын эдийн засгийг сэргээх чиглэлээр хийхээр төлөвлөж буй багц арга хэмжээ нь Кейнсийн эмчилгээний жорыг бүрэн хэрэглэхэд чиглэгдэж байгааг зарим том эдийн засагчид тэмдэглэж байна. Саяхан төрийн ордонд болж өнгөрсөн зөвлөлдөх уулзалтан дээр гарсан саналууд, гадаад, дотоодын нэр хүндтэй эрдэмтэн судлаачдын нийтлэлд тусгагдсан саналуудыг багцлан авч үзвэл ихэнхдээ Кейнсийн онол, үзэл баримтлалын хүрээнд хэрэгжүүлэх арга хэмжээний саналууд байгааг дурьдах нь зүйтэй болов уу. Иймээс хямралын үед төр засгаас баримтлах бодлогын онолын үндэслэл, үзэл баримтлал, төрийн бодлогын концепц, загварыг зайлшгүй тодорхойлох ёстой болж байна. Ялангуяа манай улс шиг зах зээлийн эдийн засаг бүрэн утгаараа төлөвшиж чадаагүй, хөгжиж буй улс орны хувьд төрийн зохицуулалт зайлшгүй шаардлагатай гэдэг нь тодорхой бөгөөд төр засгийн дэмжлэг туслалцаатайгаар л бид энэхүү хямралыг даван туулах нь тодорхой болж байгаа юм.
2. Эдийн засаг, санхүүгийн ноцтой хямралын үед ямарч улс гүрэн хямралаас зөвхөн мөнгөний бодлогын арга хэрэгсэлээр гарч чадахгүй гэдэг нь тодорхой байна. Урьд жилүүдэд, ялангуяа сүүлийн 1 жилийн дотор Төв банкнаас явуулсан мөнгөний хатуу бодлого нь эдийн засгийн мөчлөгт хөгжлийн үе шатанд нийцээгүй, харин ч бүр хямралыг даамжруулах, зөвхөн инфляцийг дарангуйлах хэт нэг талыг баримталсан бодлого байсан гэдгийг нилээд олон эрдэмтэн судлаачид шүүмжлэн хэлж байгаа. Мөнгөний бодлогын арга хэрэгсэл нь эдийн засаг “халсан” үед илүү үр дүнтэй байдаг бол эдийн засгийн уналтын үед төсвийн бодлого, засгийн газрын шийдвэртэй оролцоо гол арга хэрэгсэл нь болдог гэдгийг эрдэмтэд олон жилийн судалгаан дээр үндэслэсэн тогтоосон байна. Үүний нэг гашуун сургамж нь Японы “алдагдсан 10 жил”-ийн хямралын сургамж юм.
3. Хямралын үед үйлдвэрлэл буурч, ажилгүйдэл гаарч, хүмүүсийн амьдрал доройтон тэр нь эдийн засагт улам бүр ноцтой хүндрэл учруулдаг. Тиймээс ийм цаг үед эдийн засгийн тэргүүлэх бодлого, зорилт нь аль болох олон хүнийг ажилтай, цалин хөлстэй байлгах бодлого байдаг. Ийм зорилтыг мөнгөний хатуу бодлогоор биш, харин аль болох олон хүнийг хамруулсан дорвитой бүтээн байгуулалтыг өрнүүлэх замаар шийдвэрлэдэг байна. Тиймээс Засгийн газрын зүгээс төсөв, санхүүгийн эх үүсвэрийг дайчлан төвлөрүүлж, ялангуяа дэд бүтцийн томоохон бүтээн байгуулалтыг эхлүүлэх нь эдийн засгийг сэргээх арга, ирээдүйн хөгжлийн суурь болдог байна. Ялангуяа манай орны эдийн засаг импортоос ихээхэн хараат болсон өнөө үед эдийн засгийн бодит

салбарын хөгжлийг дэмжин урамшуулах замаар эдийн засгийн бүтцийг сайжруулах, дотоодын үйлдвэрлэлд тулгуурласан өөрөө өөрийгөө тэтгэх эдийн засгийн бүтцийг бий болгох асуудал чухлаар тавигдаж байна.

4. Ноцтой хямрал , уналтын үед инфляц, төсвийн алдагдал гол асуудал биш болдог гэдгийг эрдэмтэн судлаачид хэлж байна.Эдийн засаг хэвийн байгаа үед инфляцийг бууруулах, төсвийг тэнцвэржүүлэх нь чухал бол хямрал уналтын үед энэ асуудлыг тодорхой хэмжээгээр хойшлуулах, мөнгөний нийлүүлэлтийг эдийн засгийн өсөлтөд нийцүүлэн нэмэгдүүлэх, мөнгө-зээлийн уян хатан бодлого явуулах шаардлагатай болдог байна. Гагцхүү төсвийн зардлын үр ашгийг нэмэгдүүлэх, захиргааны болон тэвчиж болох зардлыг хэмнэх тухай асуудал яригдах учиртай болж байна. Төсвийн зардлыг “хэмнэх” ганцхан зорилгын үүднээс бид төсвийн хөрөнгө оруулалтыг хязгаарлах нь эргээд эдийн засгийн хөгжлийг сааруулах түр зуурын арга хэмжээ болно гэдгийг урт хугацаандаа бодолцох хэрэгтэй байна. Мөн төсвийн орлогыг нэмэгдүүлэх нөөц боломжийг бүрэн ашиглах, татварын бодлогыг эдийн засгийн хөгжлийн бодлоготой уялдуулан явуулах нь зүйтэй юм. Хямралын үед төр засгаас арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэхдээ ЗГ-ын өрийг хэт нэмэгдүүлэхгүй байхад анхаарах нь зүйтэй болов уу.
5. Хямралыг зөөллөх нэг арга бол жижиг дунд үйлдвэрлэл эрхлэгчдийг дэмжих асуудал байдаг.Энэ салбарын бизнесийн үйл ажиллагааг төр засгаас дэмжих, ялангуяа хөнгөлөлттэй, харьцангуй урт хугацаатай зээл олгох боломж нөхцөлийг Төв банк, ЗГ-аас бүрдүүлэх хэрэгтэй болж байна.
6. Хямралын үеийн бас нэг чухал бодлого нь нийгмийн хамгааллын асуудал байдаг. Манайд цалин хөлс, нийгмийн халамж өссөнөөс болж инфляци гаарсан мэт өрөөсгөл буруу хандлага газар авч, Төв банк зөвхөн инфляцийг онилсон бодлого явуулж байгаа нь бодит байдалд төдийлөн нийцсэнгүй. Судлаачид эдийн засгийн хөгжлийн үе шатанд инфляц тодорхой хэмжээгээр байх ёстой, манай улсад өнгөрсөн жилд инфляц 30% хувьд хүрч өссөн нь дундаж түвшний үзүүлэлт гэж үзэж байна. Судалгаанаас үзэхэд, өнгөрсөн онд манайд инфляц цочмог өссөн нь дэлхийд нүүрлэсэн хүнс, шатахууны үнийн өсөлт, зарим бизнес эрхлэгчид түүнийг далимдуулан үнийг зохиомлоор хөөрөгдөх явдал газар авсантай холбоотой гэж үзэж байна. Тэрнээс биш цалингийн өсөлт, нийгмийн хамгааллын зардлаас болж инфляц өсөөгүй гэдгийг тоо баримт харуулж байгаа юм. Инфляцийн өсөлт бууралт нь Төв банкны бодлогын үр дүн гэхээсээ илүү импортын барааны үнийн өсөлт бууралт, ахиухан ургац хураалт, бензин шатахууны үнийн бууралт зэрэг үнийн өөрчлөлт зэрэг хүчин зүйлтэй илүү холбоотой байна. Тиймээс мөнгөний нийлүүлэлтийг хязгаарлах нь тодорхой хэмжээгээр мөнгөний хомсдолыг үүсгэж хэрэглээ хумигдах, үйлдвэрлэл буурах зэрэг сөрөг нөлөө үзүүлж, банкууд зээлээ хумиснаас зах зээл дэх мөнгөний хомсдолыг үүсгэж байгаа нь судалгаанаас харагдлаа.
7. Нөхцөл байдал нэгэнт ийм болсон тохиолдолд Засгийн газар хямралыг зөөлрүүлэх, эдийн засгийн чөлөөт уналтад оруулахгүй байх чиглэлээр дорвитой арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай болж байгаа юм. Төрийн санхүү, төсвийн байдал хүндрэлтэй байгаа учраас ийм үүрэг хариуцлагыг хүлээх нь төсвийн алдагдалыг нэмэгдүүлэх, ЗГ-ийн өрийг нэмэгдүүлэх боловч Засгийн газар, Төв банктэй хамтран хямралыг давж гарах арга хэмжээний төлөвлөгөө, хөтөлбөрийг боловсруулан хэрэгжүүлэх нь зүйтэй юм.
8. Манай улсын эдийн засаг өнгөрсөн цөөн жилд өсөлттэй байсан нь хөрөнгө оруулалтын үр ашгаас бус гол төлөв хөрөнгө оруулалтын хэмжээний өсөлтөөр хангагдсан нь манай эдийн засаг тогтворгүй, эмзэг, эрсдэлтэй нөхцөл байдалд байгааг харуулж

байна. Гадаад худалдааны төлбөрийн тэнцэл, экспорт, импортын хувьд алт, зэс, цайр, жонш, молибдений баяжмал, ноос, ноолуур зэрэг экспортын барааны дэлхийн зах зээлийн үнэ оны 2-р хагасаас ихээхэн унасан, импортын барааны нийт хэмжээний 64.2% нь үнийн өсөлт, 35.8% нь биет өсөлт байна. Мөн импортоор нийлүүлэгдсэн барааны 84.3% нь валютын төлбөртэй худалдаа байна. Үүнээс үзэхэд, манай улсын эдийн засаг бүхэлдээ экспорт, импорт болон дэлхийн зах зээлийн үнийн өсөлт, бууралтаас ихээхэн хамааралтай “хэврэг” өсөлттэй байна гэдэг нь харагдаж байна. Иймээс экспортыг нэмэгдүүлэх, боловсруулах үйлдвэрлэл болон импорт орлуулах бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийг дэмжих, инфляцийн импортын хүчин зүйлийг бууруулах шаардлагатай байна.

9. Хямралыг амжилттай давж гарахын тулд улс орны эдийн засаг, санхүүгийн нөөц(алт болон валют)-ийг нэмэгдүүлэх, төгрөгийн ханшийг тогтворжуулахад чиглэсэн арга хэмжээг Төв банкнаас авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай.
10. Валютын арилжааг зохион байгуулалттай, цэгцтэй явуулахын тулд өнөөгийн нөхцөлд Валютын биржийг сонгодог утгаар нь (төрийн оролцоотойгоор) байгуулах нь зүйтэй юм. Засгийн газар болон Монгол банк үүгээр дамжуулан валютын нөөцөө удирдах, валютын үнэ ханшид хяналт тавих, зохицуулалт хийх боломжтой.

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН



Хямралыг даван туулах, эдийн засгийн хөгжлийг хангах чиглэлээр төр засгаас баримтлах бодлого, авч болохуйц арга хэмжээний санал, ЗӨВЛӨМЖ

Бодлогын чиглэлүүд	Бодлогын зорилтууд (Урт хугацаанд)	Хэрэгжүүлэх арга механизм (Дунд болон богино хугацаанд)
Макро эдийн засгийг тогтворжуулах, эдийн засгийн бүтцийг сайжруулах чиглэлээр	<ul style="list-style-type: none"> Эдийн засгийн бүтцийг сайжруулж, бодит үйлдвэрлэлийн салбарыг дэмжих бодлого, хөтөлбөр хэрэгжүүлэх Нэмүү өртгийг бий болгодог боловсруулах үйлдвэр, импорт орлуулах бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг дэмжих бодлого, хөтөлбөр хэрэгжүүлэх Үндэсний үйлдвэрлэл, жижиг дунд үйлдвэрлэлийг дэмжих бодлого, хөтөлбөр хэрэгжүүлэх ХАА, газар тариалангийн үйлдвэрлэлийг дэмжих бодлого, хөтөлбөр хэрэгжүүлэх Эдийн засгийг хувийн хэвшилд тулгуурласан олон тулгууртай болгох Монгол улсын макро эдийн засгийн үзүүлэлтүүдийг сайжруулж рейтингийн үнэлгээг өсгөх, улмаар олон улсын зах зээлд гарч хөрөнгө оруулалт татах тааламжтай нөхцөлийг бүрдүүлэх Үндэсний эдийн засгийн хөгжлийн загвар, концепцийг боловсруулах Гадаадын хөрөнгө оруулалтыг дэмжих бодлого боловсруулах, хөрөнгө оруулалтын хууль эрх зүйн тогтвортой орчинг бий болгох Санхүүгийн хямралыг даван туулахад шаардагдах хөрөнгийн эх үүсвэрийг тооцоолж, гадаадын зээл тусламж болон дотоод эх үүсвэрийг дайчлан татах арга хэмжээ авах Аж ахуйн нэгжийн элэгдэл хорогдлын шимтгэлийн сан байгуулж, хөрөнгө оруулалтанд чиглүүлэхийг бодлогоор дэмжих Уул уурхайн салбарын хөрөнгө оруулалтын гэрээ хэлэлцээрүүдийг харилцан ашигтай хамтын ажиллагааны зарчмаар хийж яаралтай эхлүүлэх, ингэхдээ улс орны эдийн засагт оруулах хувь нэмэр, гарах үр дагаврыг тооцоолох Улсын чанартай томоохон бүтээн байгуулалтын ажлуудыг эхлүүлэх боломжийг судалж, хэрэгжүүлэх Стратегийн ач холбогдолтой түлш, эрчим хүч, дулаан зэрэг чухал салбаруудын үнэ тарифын хязгаарлалтыг багасгаж ирээдүйд гарч болзошгүй эрсдэлээс хамгаалах, энэ салбарт хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлж эрчим хүчний аюулгүй байдлыг хангах Шударга бус өрсөлдөөн, үнийн монопольчлолыг хянах, таслан зогсоох арга хэмжээнүүдийг авах, холбогдох хууль тогтоомжид өөрчлөлт оруулах, хэрэгжүүлэх механизмыг тодорхой болгох Төрийн мэдлийн Хөгжлийн банк (Хөрөнгө оруулалтын банк) байгуулах асуудлыг шийдвэрлэж, чухал салбаруудыг хөнгөлөлттэй зээл тусламж болон хөрөнгө оруулалтын хямд эх үүсвэрээр дэмжих Болзошгүй эрсдэлээс хамгаалах улсын нөөц бүрдүүлэх Статистикийн мэдээллүүдийг боловсронгуй болгох замаар зах зээлийн байдалд урьдчилан дүн шинжилгээ хийж боломжтой арга хэмжээг яаралтай авах, мэдээллээр шуурхай хангах Эдийн засгийн үзүүлэлтийг ҮНБ, ҮЦБ-нээр тооцох аргачлал боловсруулах Улсын хэмжээний санхүүгийн орлого, зарлагын төсөөллийн нэгдсэн баланстай болох 	<ul style="list-style-type: none"> Монгол улсын эдийн засгийг урт болон дунд хугацаанд хөгжүүлэх хөгжлийн бодлого, концепци боловсруулах, хямралын үед баримтлах төрийн бодлого, хөтөлбөр боловсруулах үндэсний зөвлөлийг УИХ, ЗГ, Эрдэм шинжилгээ судалгааны хүрээлэнгүүдийн оролцоотойгоор байгуулах, Эдийн засгийн нөхцөл байдал өөрчлөгдсөнтэй холбогдуулан УИХ-аар батлуулан мөрдөж буй төрийн бодлогын баримт бичгүүдэд дүн шинжилгээ хийж бодлого, төлөвлөлтөд өөрчлөлт оруулах асуудлыг судалж шийдвэрлэх Оюу толгой, Таван толгой зэрэг ашигт малтмалын томоохон ордуудыг ашиглаж эхлэх, ингэхдээ тухайн салбарыг дагалдуулан орон нутагт дэд бүтцийн томоохон бүтээн байгуулалтуудыг эхлүүлэх Цахилгаан болон дулааны эх үүсвэр, өндөр хүчдэлийн шугам, авто болон төмөр зам барих зэрэг дэд бүтцийн томоохон бүтээн байгуулалтуудыг голон улсын болон 2 талын хөгжлийн байгууллага, засгийн газруудын туслалцаатайгаар барьж байгуулах Орон сууцны болон нийгмийн хөгжлийн томоохон төсөл хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх Эдийн засгийн нөөц бололцоондоо тулгуурлан зарим нэр төрлийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл, үйлчилгээгээр төрөлжин хөгжих, тэргүүлэх салбарууддаа дэмжлэг үзүүлэх Хөнгөлөлттэй зээл тусламжийг ихэвчлэн томоохон дэд бүтэц, үйлдвэрлэлийн бодит салбарт чиглүүлэх Аж ахуйн нэгжийн нийгмийн хариуцлага, санхүүгийн сахилга батыг сайжруулах Хямралыг хамтын хүчээр даван туулах нийгмийн хариуцлагыг төрийн болон төрийн бус байгууллагын түвшинд ойлголцож, хамтран ажиллах Бүх шатандаа "хэмнэлтийн" горимд шилжих, удирдлага, менежментийн зөв бодлого явуулахыг төрийн болон төрийн бус байгууллагууд, аж ахуйн нэгжүүд, бизнесийн хүрээнийхэнд ойлгуулах, харилцан итгэлцлийг бий болгох эдийн засгийн хямрал, төр засгаас авч байгаа арга хэмжээний талаар нийгэмд үнэн зөв, тэнцвэртэй мэдээлэл өгч байх, нийгмийн сэтгэл зүйг хямралыг даамжруулах чиглэлд хандуулахгүй байхыг хэвлэл мэдээллийн хэрэгслүүдэд анхааруулах, ЗГ-ын зүгээс ил тод, шуурхай мэдээллээр хангах



Төрийн санхүү,
төсвийн
удирдлагыг
сайжруулах
чиглэлээр

- Хямралын үед төрийн зохицуулалт, төсөв татварын механизм чухал ач холбогдолтойг харгалзан төсвийн удирдлага, санхүүжилтийн нэгдсэн бодлого боловсруулах, төсвийн тодотголыг нарийн тооцоо судалгаатай хийх
- Төсвийн бодлогыг төрийн мөнгөний бодлоготой нягт уялдуулах, хамтарсан бодлого, төлөвлөгөө хэрэгжүүлэх
- Төсвийн орлого, зарлагын бүтцэд дүн шинжилгээ хийх, Засгийн газрын өрийг хэт нэмэгдүүлэхгүйгээр хямралыг даван туулах арга хэмжээний төлөвлөгөө боловсруулах
- Төсвийн орлогыг нэмэгдүүлэх боломжтой хувилбаруудыг эрж хайх, татварын механизмуудыг оновчтой ашиглах
- Монгол улсын эдийн засаг дахь татварын ачааллыг ДНБ-ний өсөлттэй харьцуулан зохистой түвшинд тогтоон барих, хямралын үеийн татварын менежментийг оновчтой болгох
- Төсвийн зарлагын ДНБ-д эзлэх хувийг багасгах чиглэлээр тодорхой хязгаарлалт тогтоож төсвийн зардлын төлөвлөлтийг хийх. Ингэхдээ :
- Төсвийн зарлагыг хянах, тэвчиж болох зардлыг хэмнэх, амлалтын болон үр ашиггүй зардлаас аль болох татгалзах
- Төсвийн хөрөнгө оруулалтыг танах биш, аль болох үр ашигтай, бодит үйлдвэрлэлийн салбарт чиглүүлэх
- Төрийн албан хаагчид болон нийгмийн халамж эдлэх ёстой эмзэг бүлгийн цалин, тэтгэвэр тэтгэмжийг бууруулахгүй байх бодлого баримтлах, инфляцийн түвшинтэй уялдуулан нэмэгдүүлэх арга хэмжээ авах
- Ажлын байр нэмэгдүүлэх, ядуурлыг бууруулах чиглэлийн төсөл хөтөлбөр боловсруулж, шаардагдах хөрөнгийн эх үүсвэрийг гадаад, дотоодын зах зээлээс бүрдүүлэх
- Хямралыг даван туулахад төсвөөс зарцуулах хөрөнгийн хэмжээг тооцоолж ЗГ-ын өрийн хэмжээг зохистой түвшинд байлгах
- Төсвийн хөрөнгө оруулалтыг багасгаж, аж ахуйн нэгжийн хөрөнгө оруулалтыг дэмжих үүднээс элэгдэл хорогдлын бодлогод өөрчлөлт хийх
- Төсвийн хүрээний мэдэгдэл, төсвийн төсөл боловсруулах явцад хийсвэрлэх бус, үндэслэл сайтай, эрсдэлийг бүрэн тооцоолсон байдлаар тоцоо хийх
- Татварын орлогын төлөвлөлтөд тавигдах хяналтыг сайжруулах. Татварын орлогыг нэмэгдүүлэх ихээхэн нөөц байгааг анхаарч ТЕГ-аар тооцоо судалгаа хийлгэх
- Хямралыг даван туулахад шаардагдах хөрөнгийн хэмжээг тооцоолох, хөрөнгийн нэмэлт эх үүсвэрийг босгох арга хэрэгсэлүүдийг судалж сонирхогч орнууд, санхүүгийн олон улсын байгууллагуудтай гэрээ хэлэлцээр хийх, олон улсын болон дотоодын зах зээлээс хөрөнгө босгох шууд болон шууд бус (үнэт цаасны) арга хэрэгсэлүүдийг ашиглах
- Төсвийн зардлын төлөвлөлтийг хийхдээ бодлогын зорилтуудад тусгасан асуудлуудыг харгалзан оновчтой, үр ашигтай хуваарилалт хийх, төсвийн удирдлагын менежментийг сайжруулах
- Хямралыг даван туулахад төрөөс хийх санхүүжилт, төсвийн алдагдалыг нөхөх эх үүсвэрийн тооцоог холбогдох байгууллагуудаар гаргуулж, зарцуулалтыг төлөвлөх
- Иргэдийн хадгаламж болон бодлогын түвшинд дэмжих салбаруудын гадаад, дотоодын банк санхүүгийн байгууллагаас авах зээлд ЗГ-аас баталгаа гаргах асуудлыг судалж, дэмжих
- Засгийн газрын бонд (урт хугацаатай, хөрвөх нөхцөлтэй) гаргаж гадаад, дотоодын санхүүгийн зах зээлээс хөрөнгө дайчлан төвлөрүүлэх арга хэмжээ авах. Ингэхдээ ЗГ-ын өрийн хэмжээг зохистой түвшинд байлгах
- Төсвийн хөрөнгө оруулалтыг ажлын байрыг нэмэгдүүлэх төсөл, хөтөлбөрт чиглүүлэх
- ЗГ-аас тодорхой төсөл хөтөлбөрийг санхүүжүүлэхэд зориулан бонд гаргаж банк хоорондын захаар арилжаалах замаар хөрөнгийн эх үүсвэрийг татах, мөнгөний нийлүүлэлтийг нэмэгдүүлэх боломжийг судлах



Төрийн мөнгөний бодлого, банк санхүүгийн системийг сайжруулах чиглэлээр

- Төрийн мөнгөний бодлогод дүн шинжилгээ хийж, эдийн засгийг бүхэлд нь дэмжсэн, эдийн засгийн мөчлөгт хөгжлийн зүй тогтолд нийцсэн, хямралыг зөөлрүүлэх төсөв, санхүү, мөнгө зээлийн уян хатан бодлого явуулах
- Эдийн засагт шаардагдах мөнгөний нийлүүлэлтийг тэлэх, мөнгөний массын зохистой харьцааг бий болгож, мөнгөний агрегатуудын удирдлагыг сайжруулах бодлого, хөтөлбөр хэрэгжүүлэх
- Төв банк мөнгөний удирдлагын хэрэгсэлүүдээрээ дамжуулан мөнгөний эрэлт, нийлүүлэлтийн харьцааг зохистой түвшинд байлгах, эдийн засгийн хямралтай холбогдуулан мөнгөний нийлүүлэлтийг нэмэгдүүлэх боломж, арга механизмыг тодорхойлох
- Эдийн засгийн тодорхой салбаруудыг дэмжих хөрөнгө оруулалтын зээлийн бодлого явуулах, шаардлагатай бол зарим салбарын зээлийн хүүг хөнгөлөх, хугацааг сунгах арга хэмжээ авах
- Арилжааны банкуудын зээлийн чанар, эрсдэл даах чадварыг сайжруулж банкны системд итгэх олон нийтийн итгэлийг дээшлүүлэх арга хэмжээ авах
- Арилжааны банкуудын зээлийн эх үүсвэрийг нэмэгдүүлэх, хадгаламж эзэмшигчдийн мөнгөн хөрөнгийг эрсдэлээс хамгаалах арга хэмжээ авах
- Төрийн мөнгөний бодлогод дүн шинжилгээ хийж, төсөв- мөнгөний бодлогыг уялдуулах .Монгол банк, Сангийн яам хамтарсан төлөвлөгөө гаргаж хэрэгжүүлэх
- Эдийн засагт байгаа нийт мөнгөний хэмжээг нэмэгдүүлэх замаар эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих, хямралыг зөөлрүүлэх бодлого баримтлах, банкнаас гадуурхи мөнгийг эргэлтэнд оруулах, мөнгөний агрегатуудын харьцааг сайжруулах талаар Монгол банкнаас тодорхой арга хэмжээ авах
- Бодлогын түвшинд дэмжих эдийн засгийн салбарт олгох зээлийн хүүг бууруулах, хугацааг уртасгах боломжийг судалж, хямралын үеийн мөнгө-зээлийн нэгдсэн бодлого явуулах
- Хадгаламж эзэмшигчдийн мөнгөн хөрөнгийг эрсдэлээс хамгаалах үүднээс арилжааны банкуудад тавих хяналтыг чангатгаж, хариуцлагын тогтолцоог нэмэгдүүлэх
- Төв банкны мөнгөний удирдлагын хэрэгслүүдийг эдийн засгийн нөхцөл байдалд тохируулан оновчтой ашиглах, гарч байгаа үр дүнд анализ хийж үр дүнг УИХ, ЗГ-т шуурхай тайлагнадаг болох
- Арилжааны банкууд ашгийн хойноос хөөцөлдөж байгаа эсэхэд үнэлэлт дүгнэлт өгч, зээлийн хүүг бууруулах,хүүг хөнгөлөх, эрсдэлийг багасгах, зээлийн чанарыг сайжруулах, эх үүсвэрийг нэмэгдүүлэх арга хэмжээ авах
- Арилжааны банкуудын зээлийн хүүгийн тодорхой хувийг төрөс хариуцах боломж бий эсэхийг тооцоолох
- Үйл ажиллагаа нь доголдсон банкуудад төрөөс дэмжлэг үзүүлэхдээ хувьцааг нь худалдан авах боломжийг судлах
- Арилжааны банкууд гадаадын банк, санхүүгийн байгууллагаас хөнгөлөлттэй зээл тусламж авахад дэмжлэг үзүүлэх, энэ эх үүсвэрийг хөрөнгө оруулалтанд чиглүүлэх арга хэмжээ авах



Санхүүгийн зах зээлийг төлөвшүүлэн хөгжүүлэх, санхүүгийн зах зээлийн хэрэгсэлүүдийг ашиглан хөрөнгө оруулалтыг дайчлан татах чиглэлээр	<ul style="list-style-type: none"> • Санхүүгийн зах зээлийг олон тулгууртай болгох үүднээс үнэт цаасны зах зээлийг дэмжин хөгжүүлж, дотоодын зах зээлээс урт хугацаатай хөрөнгө оруулалтын эх үүсвэрийг татан төвлөрүүлэх, эдийн засгийн бодит салбарын хөрөнгө оруулалтанд чиглүүлэх хууль эрх зүйн болон эдийн засгийн орчинг бий болгох • Даатгалын тогтолцоог төлөвшүүлэн хөгжүүлэх, ялангуяа хямралын үед даатгалын байгууллагуудын үүрэг хариуцлагыг нэмэгдүүлэх. Даатгалын сангийн хөрөнгийг эдийн засгийн эргэлтэнд оруулах хууль эрх зүйн болон эдийн засгийн орчинг бүрдүүлэх • Тэтгэврийн даатгал, нийгмийн даатгал зэрэг даатгалын тусгай зориулалтын сангуудын хөрөнгийг эдийн засгийн эргэлтэнд оруулж бодит салбарын хөрөнгө оруулалтанд чиглүүлэх арга хэмжээ авах. Хөрөнгө оруулалтын сан, Итгэмжлэлийн сан зэрэг институциональ хөрөнгө оруулалтын сангуудыг бий болгох хууль эрх зүйн орчинг бүрдүүлэх • Ипотекийн зээлээр баталгаажсан үнэт цаасны хоёрдогч зах зээлийг бий болгож барилгын салбарын санхүүжилтийг нэмэгдүүлэх, энэ чиглэлээр хууль эрх зүйн болон эдийн засгийн орчинг бүрдүүлэх • Хувьцаа эзэмшигч, хөрөнгө оруулагч, даатгуулагчдын эрх ашгийг хамгаалах, компанийн засаглалыг боловсронгуй болгох, компанийн санхүүгийн тайланг ил тод нээлттэй болгох, санхүүгийн сахилга батыг сайжруулах, хүлээх хариуцлагыг нэмэгдүүлэх чиглэлээр холбогдох хуульд өөрчлөлт оруулах • Улсын хэмжээний таваарын арилжааны бирж - биржийн цахим сүлжээ байгуулж ноос ноолуур, түүхий эд, төмс хүнсний ногоо зэрэг хөдөө аж ахуй, газар тариалангийн бүтээгдэхүүнийг малчид тариаланчдын гар дээрээс худалдан авах тогтолцоо, шаардагдах дэд бүтцийг бий болгох • Банк бус санхүүгийн байгууллага, хадгаламж зээлийн хоршоо, барьцаалан зээлдүүлэх байгууллагуудын үйл ажиллагааг сайжруулах, хариуцлага, хяналтын тогтолцоог боловсронгуй болгох • Банкнаас бусад санхүүгийн байгууллагуудын үйл ажиллагааг хянаж, зохицуулах эрх бүхий байгууллагаас хямралын үед авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээний хөтөлбөр, төлөвлөгөөг УИХ-аар хэлэлцэн баталж, үйл ажиллагаанд нь хяналт тавих, мэдээллээр шуурхай хангах тогтолцоонд шилжүүлэх 	<ul style="list-style-type: none"> • “Үнэт цаасны зах зээлийн тухай” хуулийн хэрэгжилтийг хангуулах, нэмэлт өөрчлөлт оруулах шаардлагатай эсэхийг тодорхойлох • Хөрөнгө оруулагчдын эрх ашгийг хамгаалах, үнэт цаас гаргагчдын үүрэг хариуцлагыг дээшлүүлэх, хяналтын механизмийг тодорхой болгох, мэдээллийн үнэн зөв, нээлттэй, ил тод байдлыг хангах, компанийн засаглалыг сайжруулах чиглэлээр холбогдох хуульд өөрчлөлт оруулах • Хөрөнгө оруулалтын сан, Итгэмжлэлийн сангийн тухай зэрэг шаардлагатай хуулийг батлан гаргах арга хэмжээ авах • Үнэт цаасны зах зээлийн дэд бүтцийг хөгжүүлж, төвлөрсөн болон төвлөрсөн бус арилжааны биржүүд (электрон арилжааны бирж), санхүүгийн зуучлалын компаниуд, хөрөнгө оруулалтын зөвлөгөө өгөх компаниудыг бий болгох, тэдгээрт тавигдах мэргэжлийн болон хариуцлагын шаардлагыг өндөржүүлэх • нийгмийн даатгалын зарим сангууд төсөвтэй хутгалдсан байдлыг анхаарах, даатгалын сангуудыг хуримтлалын горимд шилжүүлж, хөрөнгийн чөлөөт үлдэгдэлийг үнэт цаасны зах зээлээр дамжуулан хөрөнгө оруулалтанд чиглүүлэх эрх зүйн орчинг бүрдүүлэх • Таваарын арилжааны бирж байгуулж хөдөө орон нутгийн малчид, тариаланчдын бүтээгдэхүүнийг гар дээрээс нь худалдан авах цахим сүлжээ, дэд бүтцийг бий болгох асуудлыг холбогдох яам, агентлагуудаар судлуулж, эрх зүйн орчинг бүрдүүлэх • Үнэт цаасны зах зээл, Даатгал, Банк бус санхүүгийн байгууллага, Хадгаламж зээлийн хоршоо, Барьцаалан зээлдүүлэх үйлчилгээ, Валют арилжааны цэгүүдийн үйл ажиллагааны талаархи Санхүүгийн зохицуулах хорооны дүн шинжилгээ, тайланг УИХ-ын Байнгын хороодоор сонсож, холбогдох арга хэмжээ авах
Гадаад худалдааны төлбөрийн тэнцлийг сайжруулах, валютын зах зээлийг тогтворжуулах, улсын алтны болон валютын нөөцийг нэмэгдүүлэх чиглэлээр	<ul style="list-style-type: none"> • Монгол улсын эдийн засгийн экспорт, импорт болон дэлхийн зах зээлийн үнийн өсөлт, бууралтаас хамаарах хамаарлыг багасгах бодлого, чиглэл боловсруулан хэрэгжүүлэх • Экспортын бүтээгдэхүүний нэр төрлийг олшруулах, эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэдэг боловсруулах үйлдвэрлэл болон импорт орлуулах бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг дэмжих • Санхүүгийн хямралыг даван туулах нөөц (алт болон валютын)-ийг бүрдүүлэх, төгрөгийн ханшийг тогтворжуулах, инфляцийн импортын хүчин зүйлийг багасгах арга хэмжээ авах 	<ul style="list-style-type: none"> • Импортын зарим барааны үнэ дэлхийн зах зээлд буурч байгааг харгалзан эдгээр бараа, бүтээгдэхүүний үнийг дотооддоо бууруулах арга хэмжээ авах • Экспортыг дэмжиж гадаад валютын хангалттай нөөц бүрдүүлэх • Төгрөгийн ханшийг тогтворжуулах үүднээс валютын интервенц хийх, гадаад валютын хэрэглээнд хязгаарлалт тогтоох, • Монгол улсын гадаад валютын нөөц, харилцах, хадгаламж байрладаг банкуудын баталгаат байдлыг тогтмол хянаж, сонор сэрэмжтэй байх, гадаад валютын нөөцийг санхүүгийн элдэв эрсдэлтэй бүтээгдэхүүнээр солих, дилерийн арилжаа хийхийг түр зогсоох • Тухайн жилд олборлосон алтыг Монгол банкинд бүрэн тушаадаг болох эрх зүйн болон эдийн засгийн механизмийг бий болгох



Хэрэглээний үнэ, инфляцийг бууруулах чиглэлээр	<ul style="list-style-type: none"> Инфляцийг бууруулах чиглэлээр урт хугацааны эдийн засгийн цогц бодлого, хөтөлбөр хэрэгжүүлэх Инфляцийн бодит өсөлт, импортийн нөлөөллийг бууруулах, үнийн хөөрөгдлийг багасгах, төгрөгийн худалдан авах чадварыг сайжруулах чиглэлээр холбогдох байгууллагуудаас хамтран арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэх Гол нэрийн хүнсний бүтээгдэхүүний үнийн өсөлтийг бууруулах Улс төрийн амлалт-аас үүдэлтэй инфляцийн хүчин зүйлийн нөлөөллийг багасгах, инфляцид улс төрийн хүчин зүйлийн нөлөөллийг тооцдог хандлагыг хэвшүүлэх 	<ul style="list-style-type: none"> Импорт орлуулах бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг дэмжих Зарим барааг гаалийн татвараас чөлөөлөх, хөнгөлөх Дотооддоо үйлдвэрлэдэг бүтээгдэхүүний импортын гаалийн татварыг нэмэгдүүлэх Фермерийн аж ахуй, газар тариалангийн аж ахуйнуудыг дэмжих хөтөлбөр, төлөвлөгөө хэрэгжүүлэх Хөдөө аж ахуй, газар тариалан, жижиг дунд үйлдвэрлэлийн салбарт дэмжлэг үзүүлэх, техник технологийг сайжруулах Үйлдвэрлэлийн техник, тоног төхөөрөмжийн гаалийн татвар хураамжийг хөнгөлөх, чөлөөлөх Улс төрийн зорилгоор нийгмийн халамжийн шинэ амлалтуудыг авахгүй байх
Нийгмийн эмзэг бүлгийг хамгаалах чиглэлээр	<ul style="list-style-type: none"> Сүүлийн үед эдийн засгийн онолын сэтгэлгээнд өөрчлөлт орж нийгмийн баримжаатай, төрийн зохицуулалттай эдийн засгийн бодлого, чиглэлийг баримтлах болсоныг харгалзан төсөв- мөнгөний нөөц бололцоогоо зөв хуваарилах бодлого баримтлах Төсвийн бодлого нийгмийн эмзэг бүлгийг хамгаалах, ажилгүйдэл ядуурлыг бууруулахад чиглэгдсэн байх учиртайг харгалзан энэ чиглэлийн төсвийн зарлагыг танахгүй байх, зайлшгүй шаардлагатай нийгмийн халамжийн зардлын квотыг тогтоох, нэмэгдүүлэх арга хэмжээ авах Одоо мөрдөгдөж буй хууль эрх зүйн хүрээнд олгогдож буй нийгмийн халамжийн зардал, тэтгэвэр тэтгэмж, тусламжийн байдалд дүн шинжилгээ хийж давхардлыг арилгах, айл өрхийн амьжиргааны түвшинд нийцүүлэн ялгавартай хуваарилах тогтолцоог бий болгох 	<ul style="list-style-type: none"> Халамжийн тэтгэмж, тусламжийг айл өрхийн амьжиргааны түвшинг харгалзан ялгавартай тогтоох Нийгмийн эмзэг бүлэгт чиглэсэн тэтгэмж, тусламжийг нэмэгдүүлэх Нийгмийн халамж ,үйлчилгээтэй холбоотой тэтгэвэр тэтгэмжийн байдалд тооцоо судалгаа хийх, төсвийн нийт зарлагын бүтцэд Ажлын байр шинээр бий болгох, ядуурлыг бууруулах чиглэлээр төсөл хөтөлбөр хэрэгжүүлэх Төрийн албан хаагчид болон нийгмийн эмзэг давхаргын цалин хөлсийг бууруулахгүй байх, инфляцийн түвшинтэй уялдуулан зохист харьцаанд байлгах
Гадаад харилцааг эдийн засагжуулах, гадаадын банк санхүүгийн байгууллагатай хамтран ажиллах чиглэлээр	<ul style="list-style-type: none"> Гадаад харилцааг эдийн засагжуулах бодлого, хөтөлбөр хэрэгжүүлэх Гадаад худалдааг дэмжих бодлого, хөтөлбөр хэрэгжүүлэх Гадаадын хөрөнгө оруулалтыг дэмжих бодлого, хөтөлбөр хэрэгжүүлэх Эдийн засгийн хамтын ажиллагааны чиглэлээр бодлого, хөтөлбөр хэрэгжүүлэх Шинжлэх ухаан, технологийн хөгжлийн чиглэлээр бодлого, хөтөлбөр хэрэгжүүлэх 2 талын болон бүс нутгийн чөлөөт худалдааны хэлэлцээрт орох Олон талт хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх Олон улсын худалдааны хөнгөлөлтийн системд хамрагдах Гадаадын шууд болон шууд бус хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх Гадаадын зээл, тусламжийн эх үүсвэрийг 2 талын болон олон улсын банк санхүүгийн байгууллага, гадаад зах зээлээс эрж хайх Хөрөнгө оруулалтын тогтвортой орчинг бий болгох 	<ul style="list-style-type: none"> Үндэсний хэмжээнд гадаадын зээл тусламжаар санхүүжүүлэх төсөл, хөтөлбөрийг боловсруулж аль улсын банк, санхүүгийн дэмжлэг тусалцаатайгаар санхүүжүүлэх боломжтойг судлах Гадаад харилцааг эдийн засагжуулах бодлогын хүрээнд хууль тогтоомжид холбогдох өөрчлөлт оруулах Дэлхийн зах зээл дээр өрсөлдөх чадвартай шинэ технологи, шинэ бүтээгдэхүүн, шинэ зах зээлийг бий болгох талаар судалгаа хийх Гаалийн болон бусад хязгаарлалтгүйгээр бараа бүтээгдэхүүнээ нийлүүлэх улс орон, зах зээлийг эрж хайх Экспортын бүтцийг өөрчлөх, нэр төрлийг олшруулах, тарифын болон тарифын бус хориг саадыг багасгах Импортыг бууруулах, импорт орлуулах бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх

* * *

Ашигласан материал

1. Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн тухай хууль. 2002 он <http://www.parliament.mn/>

2. Төсвийн байгууллагын удирдлага, санхүүжилтийн тухай хууль. 2002 он <http://www.parliament.mn/>
3. Татварын ерөнхий хууль. 2008 он. <http://www.parliament.mn/>
4. Банкны тухай хууль. 1996 он. <http://www.parliament.mn/>
5. Гаалийн тарифын тухай. 1996 он. <http://www.parliament.mn/>
6. Гаалийн тухай хууль. 2008 он. <http://www.parliament.mn/>
7. Монгол улсын гадаад бодлогын үзэл баримтлал. 1994 он <http://www.parliament.mn/>
8. Монгол Улсыг хөгжүүлэх сангийн тухай. 2007 он. <http://www.parliament.mn/>
9. Засгийн газрын тусгай сангийн тухай. 2006 он. <http://www.parliament.mn/>
10. Монгол Улсын Засгийн газрын 2008-2012 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр <http://www.open-government.mn/>
11. Монгол улсын эдийн засаг, нийгмийг 2008 онд хөгжүүлэх үндсэн чиглэл . УБ., 2008 он
12. Монгол улсын эдийн засаг, нийгмийг 2009 онд хөгжүүлэх үндсэн чиглэл . 2008 он. <http://www.parliament.mn/>
13. Монгол Улсын статистикийн эмхтгэл. УБ., 2005 он
14. Монгол Улсын статистикийн эмхтгэл. УБ., 2006 он
15. Монгол Улсын статистикийн эмхтгэл. УБ., 2007 он
16. Монгол Улсын Засгийн газар. Монгол Улсын 2007 оны төсвийн гүйцэтгэл. УБ., 2008 он
17. Статистикийн бюллетень. 2008 оны 1-12 сар. ҮСХ, 2008 он
18. Монгол Улсын эдийн засаг, нийгмийн байдлын тухай танилцуулга. ҮСХ, 12/2008, УБ., 2008 он
19. Гадаад худалдааны гаалийн статистик мэдээлэл. ГЕГ, 2008 оны 1-4 сар. УБ., 2008 он
20. Монгол банкны статистик бюллетень. 12/2008, УБ., 2008 он
21. Монгол банкны судалгааны ажил. Монгол Банк. УБ., 2005 он
22. Монгол Банк. Жилийн тайлан 2006. УБ., 2007 он
23. Монгол Банк. Жилийн тайлан 2007. УБ., 2008 он
24. Төрөөс мөнгөний талаар 2009 онд баримтлах үндсэн чиглэл. <http://www.mongolbank.mn/>
25. Монгол Улсын 2005 оны төсвийн төлөвлөлт, гүйцэтгэлд хийсэн мэргэжлийн шинжилгээ. Сангийн яам, Дэлхийн банк, Эдийн засгийн чадавхийг бэхжүүлэх техник туслалцааны зээлийн төсөл. УБ., 2006 он
26. Монгол Улсын 2006 оны төсвийн төлөвлөлт, гүйцэтгэлд хийсэн мэргэжлийн шинжилгээ. Сангийн яам, Дэлхийн банк, Эдийн засгийн чадавхийг бэхжүүлэх техник туслалцааны зээлийн төсөл. УБ., 2007 он
27. Монгол Улсын 2007 оны төсвийн төлөвлөлт, гүйцэтгэлд хийсэн мэргэжлийн шинжилгээ. МУ-ын Ерөнхийлөгчийн Тамгын Газар, ШУА-ийн харъяа Үндэсний Хөгжлийн Хүрээлэн. УБ., 2008 он
28. П.Жасрай. Эдийн засгийн онол. УБ., 2002 он
29. О.Чулуунбат. “Дэлхийн санхүү, эдийн засгийн хямрал: уг сурвалж, учир шалтгаан, үйл явц, чиг хандлага” илтгэл, Төрийн ордон/зөвлөлдөх уулзалт. 2009.01.23.
30. С.Баярцогт. “Дэлхийн санхүү, эдийн засгийн хямрал, Монгол улсад үзүүлж байгаа нөлөөлөл, төр засгаас авч явуулж байгаа бодлого, арга хэмжээ” илтгэл, Төрийн ордон/зөвлөлдөх уулзалт. 2009.01.23.
31. С. Батболд. “Гадаад орчны өөрчлөлт, гадаад эх үүсвэрийг дайчлах боломж, гадаад харилцааг эдийн засагжуулах шаардлага” илтгэл, Төрийн ордон/зөвлөлдөх уулзалт. 2009.01.23.
32. Ч.Хүрэлбаатар. “Төсвийн орлогыг нэмэгдүүлэх, хямралын нөхцөл дэх хэмнэлтийн бодлого” илтгэл, Төрийн ордон/зөвлөлдөх уулзалт. 2009.01.23.
33. Т.Дорж, Ц.Аюурзана. “Санхүү, эдийн засгийн хямралыг даван туулах боломж, арга зам” илтгэл, Төрийн ордон/зөвлөлдөх уулзалт. 2009.01.23.
34. ОУВС-гийн Суурин төлөөлөгч Бёнг Гюн Жанг, “Монгол улсад хямралын үзүүлэх нөлөөллийг багасгах асуудлууд” илтгэл, Төрийн ордон, 2009.01.23.

35. Дэлхийн банкны Суурин төлөөлөгч Аршид Саед. "Төгс шуургыг зохистойгоор удирдах нь" илтгэл, Төрийн ордон/зөвлөлдөх уулзалт. 2009.01.23. Монгол улс болон шилжилтийн улс орнуудын жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн экспортыг дэмжих бодлого, арагчлал, арга хэмжээний талаарх судалгаа. УБ., 2004 он
36. Монгол улс: Сонгомол асуудлууд. ОУВС, УБ., 2008 он
37. Орлого ашгийг нэгтгэж, үсрэнгүй хөгжлийг удирдан төрийн үйлчилгээг сайжруулахад чиглүүлэх нь. Улсын зарлага ба санхүүгийн удирдлагын тойм судалгаа. УБ., 2008 он
38. Ц.Батсүх. Инфляцийн эсрэг макро эдийн засгийн бодлого. УБ., 2008 он
39. Ч.Баатар. Кейнсийн жор хямрал, уналтыг зөөллөх бодлогын гарц. "Зууны мэдээ", 2009.1.26. №19
40. Роберт Ж. Шапиро. Монгол Улсын хувьд уул уурхай бол эдийн засгаа цаашид шинэчлэхэд хүргэх цорын ганц түлхүүр. www.news.mn
41. Лондонгийн металлын бирж - www.lme.co.uk
42. 2007 world copper fact book – International copper study group Lisbon, Portugal.
43. Монгол улсыг хөгжүүлэх сангийн гүйцэтгэл 2006, 2007, 2008 он /Сангийн яам/
44. www.bloomberg.com – санхүүгийн зах зээлийн веб хуудас
45. www.finance.yahoo.com – санхүүгийн зах зээлийн веб хуудас
46. www.kitco.com – үнэт металл алтны мэдээлэл бүхий веб хуудас
47. Mongolian mining journal. УБ., 2008/11; 2009/01 сар
48. Эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийн үндсэн чиглэлийн сэдвээр өдөр тутмын сонинд нийтлэгдсэн нийтлэлийн түүвэр. УИХ-ын номын сан. I-III боть.

